דורש לציון

DIE MNEMONOTECHNIK

DES

TALMUDS

EINE HISTORISCH-KRITTISCHE UNTERSUCHUNG

VON

JACOB BRÜLL

RABBINER IN KOJETEIN.

WIEN, 1864.

VERLAG DES VERFASSERS.

דורש לציון

כולל

באורים ותיקונים על הסימנים אשר בש"ס

מאת

יאקב ברילל
רב דק"ק קאיעטיין יע"א.

ווינא

בשנת תרכ"ד לפ"ק

בדפוס השותפים שלאסבערג ובענדינער.

Druck von Bendiner & Schlossberg in Wien Franz-Josefs-Quai Nr. 9.

אל הספר

לפני גדולי תורה ומדע ערכתי ספרי מבוא המשנה אשר מצא חן בעיניהם והם הרהיבו בנפשי עוז להוציאו אורה, ואם יפגשך אחד מהם ושאלך לאמר: מה זאת עשה יעקב אביך לשלחך הצעיר ציונים והקטן באיכות וכמות לפני אחיך הגדול למי אתה ומי אתה כי קראך בשם להמנות במספר הספרים. ואמרת אבי שלחני למצא לי מקום רק בין משכנות החכמים ותחי נפשי וכאשר באתי לכותבי העתים ובעלי האסופות אין איש מהם מאסף אותי הביתה באמרם לכו צר המקום בעדך ואתה אל תירא כי לא תבוש ללכת לבדך ואם גם קטן אתה ולא הלכת בגדולות ובנפלאות תקום תרחם ציון ובזאת אבוא לפניך ותגדל חסדך עלי ותרצני וברצות ה' דרכיו הנה גם אחי הגדול אחרי בקרב הציונים הבאים.

קאיעטיין יום ג' לסדר וישלח יעקב תרב"ד לפ"ק.

יאקב בר מיכל ז"ל.

הסימן אות מיוחד להבדיל בין הדומים כסימני בהמה חיה ועוף, דגים וחגבים, ביצי עוף טהור וביצי דגים חולין נ"ט עד ס"ו להכיר טהור וטמא, סימני גדול וגדולה סריס ואילונית נדה מ"ז מ"ח ובשאר מקומות בש"ס, ורבים גם שונים הם הסימני' בפעולותיהם ודרכיהם וכפי הנגלה השתמשו בני אדם בהם לדעת ולהודיע דבר כמו ציון קברות מ"ק ה', כרם רבעי מציינין אותו ושל ערלה ושל קברות, ומעשר שני פרק ה' משנה א' קוקרא בקיקרא חולין ע"ח וכדומה פרט במקום הנקל לבוא לידי טעות לברר ולסלק הספק משנה ב"ב קע"ב כיצד יעשה יכתוב סימן, שם קס"ח דלמא סימנא דהא רב צייר כוורא ומעשר שני פ"ד מ"י ומלא כלי וכתוב עליו ק"ד ובשעת הסכנה היו כותבין כן, שקלים פ"ג משנה ב' ג' קופות וכתוב בהן א' ב' ג' וכידוע רבים הדינים לענין הסימנים בנולד ספק ואחשש טעות חילוף ורמאות וחקרו חז"ל ב"מ כ"ז אי סימני' דאורייתא או דרבנן ואחריהם גדולי ראשונים ואחרונים להלכה איזה סי' כעדות נאמנה לסמוך עליו. ומלבד שהשתמשו בסימנים המפורשים בתורה או בהמקובלים וכן בנתחדשים ונוסדים ע"פ חוקי הטבע ודרכי הנסיון לשמור ולעשות רצון ד' חולין נ"ז סי' לטריפה י"ב חדש עיין יש"ש ודגול מרבבה סי' נ"ט ובכו"פ סימן לטריפה שאינה יולדת, ברכות ג' סימן לדבר לאת הכבבים, פסחים נ"ג סימן להרים אילן סימן לעמקי' דקלים צ"ו לביכורי' ועוד כהנה עד"ז ושייכים להם שבת ל"ג ד' סימני' הם ובסנהדרין ק"ט בבל ובורסיף סימן רע לתורה השתמשו גם בסימנים לבוא בסוד ד' ואמרו חולין צ"ה בית תינוק ואשה אעפ"י שאין בו ניחוש יש בו סימן אמר לפעמים קצת ומכוונים פתרו סימנים אלה להיפך סוכה כ"ט ת"ר בזמן שהחמה לוקה וי"א חילוף הדברים עיין תוספתא אשר ת"ר זה בשם ר"מ בנוסחא אחרת כמין דם

פורענות של חרב דבר רעב גם השתמשו ע"ד המלים בין יהונתן לדוד לגלות סוד איש לרעהו ע"ז י' שלא כי גזרא ר"ה כ"ה שלח לי סימנא דוד מלך ישראל חי וקים אשר יש לומר לפי' רש"י שם שגזרו שמד במקומות שלא יקדשו את החדש וע"כ הוצרכו לשבי' זאת בסתר ולהודיע רק ע"י הסימן שהסכימו עליו בתחלה ובחרו ומאמר זה לפי שהישראל נדמה ללבנה ומכוון דוד כאמור תהלי' פ"ט כירח יכון לעולם וכן הוא בירושלמי דר"ה פ"ב סוף הלכה ד' שביומי דר' אבוהו נתנו לסימן על קידוש החדש מלת גואלנו אשר בגמ' ק"ק הי' ג"כ בשעת השמד שלא יכלו להודיע זאת בפרסום ובחרו בסימן זה לרמוז שבכל זאת בטחו בד' לקדש החדש ולא פחדו ממאימת השמד ולאות וסימן להתחדשות הלבנה, או ג"כ אין נכון לפי שרבי קאי ומזרע דוד ולמען לא ירגנו עליו בני עירו כמ"ש רש"י שם בפי' הראשון שרבי הי' דואג על זה לכן בחרו סימן זה לומר שרבי ומזרע דוד חי וקים פי' גדולתו ודעתו ועיין רמ"א א"ח סימן תכ"ו ובמג"א אמרתי מה שאמר ב"ב ע' כלילא הוי להו אילנא הוי להו לא כרש"י ע"ד כיסוף כ"א ע"ד מוסרי לסימן טבעי. חוץ מאופנים האמורים מלאנו שימוש הסימנים לעדות ולזכרון תוכו רצוף תמיד תוכן הענין ואם לפעמים ע"ד קהים והתום המשכיל ימצא קשר ופשר הכוונה וכבר העירו ע"ז מפרשי התורה בביאוריהם על המלות שאמרו לזכירה כמו תפלין ומזוזות, וכן על זה שאמר ד' לאברהם קחה לי עגלה וכו' שהיה רצון ד' לתת לו ולזרעו אחריו סימנים לעדות ולזכרון על הברית אשר כרת עמו וכי כל אחד ומפרטים לכונה מיוחדת ע"ז, וכולם כאחד נשאו ומזכירי ברית ד' כאשר האריכו המדרשים, אשר עד"ז יש לבאר הטעם שאונקלוס תרגם תמיד מלת כבש אימרא רק בפ' וירא כ"א פסוק כ"ח שנה את טעמו לתרגם שבע כבשת הצאן לבדהן שבע חורפן (ובני נח"ו נחום כ"י הראה לי כי גם על הפסוק במאה קשיטה ישלח ל"ג פסוק י"ט תרגם אונקלוס במאה חורפן ואם גם לד"ק הכונה טובים חריפים בכ"מ עובר לסוחר ומובא במדרש ילקוט במאה טלאים במאה סלעים וכן הוא בת"י על ומאה קשיטה יהושע כ"ד קשיטה אחת איוב מ"ב שלה וגם בהעתקה ע' זקנים והעתקת רומית, ובוקסדארף בקאנקארדאנץ שלו הביא דעות שניהם אשר הערת בעל בולר שלמות נכונה לפי שהסכם ומכוון בסימן כבש כי כן עשו

הקדמונים שמנו הכסף לערך המקנה כמו הרומיים שאצלם נקרא
הכסף מטעם זה בשם pecuna נגזר ממלת pecus דהיינו בהמה
אשר אפשר לפרש מה שאמר ר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין
למעה קשיטה כי הנחת שם קשיטה היתה על כבש ואח"כ הושאל
על מעה והאריך במכתבו אלי) ולדעתי לפי שיש מקום לשאול
איזה יחס והצטרפות מן ז' כבשות אשר הציב לבדהן לחפירת
הבאר ומה זאת לקיום ולעדה כי הוא חפר ועבדי אבימלך גזלו
ממנו, והנה י"נ הגאון מה"ו חיים פאללאק אב"ד ק"ק טרעביטש
כ' לי כי במכתב לשנת תרכ"ג הובא בשם חכם אחד שמטעם זה
שכל אונקלוס לתרגם כאן כבשת חורפן להזכיר כי הוא חפר
לפי שפרש חפר גם במלת חורפן רק בהשתנות מלב האותיות
כמו כשב כבש ולי נראה לפי שלא מצאנו בתנ"ך מלת כבש
בסמיכות לצאן רק פה דעת אונקלוס שכבשת הצאן הכונה על
הצעירים והקטנים שבצאן ומלת חורפן פה מן ביומי חורפי איוב
כ"ט אשר היא ארמית חורפי ואפוי ע"ז ע"ש עיין ערוך, ויש
להרחיב הדבר מלת צאן כוללת כשבים ועזים עיין ביאור פרשת
ויקרא ג' אשר יש לומר מה שאמר הכתוב ויקח אברהם צאן ובקר
פי' שנתן לו כל הכלל במלה זאת עזים וכשבים עם כל מינים
שלהם רק הכבשות נתן שבע במספר הקדש וגם הציב אותן
לבדהן בכונה מיוחדת לאות ולקיים דברו כי הוא נקי וצדיק ועל
לא דבר גזלו עבדי המלך ממנו את הבאר וכידוע שמלת כבש
תואר לנקי כפים וחסר כח ובלי יכולת לעמוד נגד הרשע אשר
לזאת אמר ויצב אברהם את שבע כבשת הצאן פי' את שבע
כבשת אשר היו גם תחת הצאן ולפי מה שאמרתי הצעירים
והקטנים לבדהן וכאשר אמר אבימלך מה הנה השיבו בעבור
תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר פי' שתאמין לי כי אני נקי
נגד דברי עבדיך אשר בל"ק נאמנים בעיניך וכי אני חפרתי ומעתה
אין לאחר זכות ורשות בו ומתרגם אשכנזי הולך בעקבי הת"א
זיעבען יונגע שאפע ועיין או"הש על מלת כבש עד בן שנה ובמס'
פרה פ"א מ"ג ובב"ק ס"ה בן יומא קרוי איל יצחק' שם דלענין
איל בן ב' שנים ואין להאריך. נחזור לדברינו כי שימוש הקדמונים
לעדות ולזכרון אשר עד"ז להיות עזר כנגד השכחה ברכות ל"א אבא
שאול אומר סימן לדבר תכין לבם תקשיב אזנך נדרים נ' אמר רשב"ג
אם יאמר לך וסימן לדבר רחבעם בן שלמה אשר בתוספתא שבס

המקרא לא נמצא מלת סימן. והנה שימוש הסימנים עד"ז לעזר הזכרון ערך תועלת גדול ללימוד התור' שבת ק"ד עשה סימני' לתורה שיודען כ"ד אין התורה נזכרת אלא בסימנים והפסוקים שימה בפיהם הציבו לך ציונים ומודע לבינה תקרא שם כ"א ויותר בפי' קהלת הכם עוד למד דעת את העם דאמרי' בסימני טעמי' ופי' רש"י קבע לה מסורות וסימנים בין בתיבות המקרא ובין בגמר' כל ומנה כי בזמן שהתור' שבעל פה היתה אסורה לכתוב רק נתינת הסימני' היתה על אופניה שונים הדרך מיוחד ומסוגל להגן התורה נגד הטעות והשכחה, וכמו שאמרו שבת קי"ז ויהי בנסוע שאין פרשה זו עשה לה הקב"ה סימניות מלמעלה ולמטה עיין בס' בני יונה דף מ"ח וגם"כ ע"ז לדינא כל הקריין וכתיבין ומלאות חסרות ויתרות בספר תורה היו בכוונה מיוחדת מן הקב"ה לסימנים על פירוש והגבלת הדין או לפירוש מיוחד אשר לפעמים נאבדה ונעלמה ממנו סוד הכוונה האמיתית, ודרך לימוד הסימנים הראשוני' הנקראו סופרים אשר בראשם הי' עזרא ללמוד את העם תורה שבכתב עם התורה שבע"פ כמש"כ רש"י בעירובין על קהלת ע"פ מסורת וסימנים לתקוע בלבבם עד"ז התור' שבע"פ עם התור' שבכתב ומצאתי בס' מורה נבוכי הזמן קק"ע בהער' עד"ז וז"ל הסופרי' התרו והשכילו להעמיד באומה את הפירושים וההגבלות המקובלים להם במלות לא לבד בלמוד שבעל פה בשעת הקריאה כ"א גם בכתיבתם התורה כפי משמרת עבודתם וזה ע"י סימנים בדרכים שונים ומרמזים ומורים על הדבר הוגיא לסימני הסופרי' שהונחו בלא ספק על פי שהגבלת הדין כתב בתורה אשר לא יעדה ולמו לקראות לו בויו וסמכו על הכתוב ומלות יעוד אמה העבריה וכן יקדו על הכתוב אשר לא ברעי' אנ"פ שאין לו עכביו אשר ומוסר נגלה שהנכון הוא בו"ו ועל כן סמכו על הקורא הנבון וכתבו לפנים האלף לאורו' גם דינים הנזכרים עיין שם באריכות ולא יקרו רק דעת חכמינו ז"ל נדרים ל"ז שהקריין והכתיבין הלכה למשה מסיני עיין חות יאיר תשובה קל"ב ולא שהסופרים חדשו אלא ידיעתם כמו באומר ,ולמו לקרות לו בויו וכתבו בפנים האלף" כ"א הקב"ה אמר למשה שיכתוב לא באלף ויקרא לו בויו ולמשה כותב התור' כמו שנאמר לו מפי ד' שיבינה כאן המלה כאשר ראויה להיות כן נאמר לו שיקרא המלה לא כאשר כתוב ורק

כמו שאמרנו כי מפי ה' בכוונה מיוחדת הקריין והכתיבין מלאות חסרות ויתרות לנו לקיימים נתנו לעורר השכל ולחזק הזכרון על דבר מיוחד ולא לבד קריאת המלות גם הפסוקים ופסקי טעמים לא רק המאורות הגדולים הם להבין ולהשכיל על ידם דברי התורה שבכתב כ"א גם היתדות אשר נתקעו עליהם דברי התורה שבע"פ ומטעם זה כשכתב משה התורה אם גם נאמרו לו מפי ה' שלש אלה בכל זה לא נתן לו הרשות לכתוב אותן בספר תורה ורק נמסרו לו כשאר תורה שבע"פ אשר לא נתן לכתוב עיין תשובת הרדב"ז ח'ג תרנ"ג למה אין כותבין הנקודה בס"ת וגם הטעמים שהרי גם הם מבארים טעם הכתובים אשר לזאת אמרו נדרים ל"ז ויקרא זה מקרא וכו' ובירושלמי מגלה הוסיף וי"א אלו ההכרעות כי כלם נאמרו למשה מסיני בע"פ כשכתב התורה ונמסר מדור לדור רק ברבות והשתנות העתים עלו קמשונים על אדמת הקדש פרו ורבו הספיקות ודעות שונות וע"ז גם הטעיות כיון שלא נכתבו בס"ת מטעם שאמרנו ועזרא החזיר התורה ליושנה לא חדש וגם לא היה לו רשות לחדש כמו שאמרנו ומגלה ג' אלה המצו' שאין הנביא רשאי לחדש דבר ורק בנה מה שנהרס והחזיר מה שנאבד כי כן הי' נמסר למשה בע"פ אשר יש לפרש עד"ז מה שאמרו נדרים דף ל"ו בשם ר"י מקרא כתובין קריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הלל"מ אשר צריך ביאור הא כל הפסוקים שהביא שם על הך קריין לא נמצאו בתורה ורק בשאר ספרי קדש ואין שייך שנאמרו למשה מסיני אשר דוחק לישב ע"פ שאמרו אפי' מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש נאמרו למשה מסיני ואם גם יש לומר לפי שהתיבות ישגלנה עפולים צריכות לקרות ישכבנה טחורים ומגלה כ"ה א"כ גם בתורה פסוקין אלו קריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין עיין רמב"ם בפ"ח מהל' ס"ת בכ"ז לפי שלא הביאו אלו בנדרים משמע כי אלו תיבות לפי שכתובין לגנאי קורין אותן לשבח נקראו ולא הן בכלל קרין ולא כתיבן וכן במס' סופרים הובא ל"ב הלכות אם גם שהסברה הזאת לפי שהוא לגנאי קורין אותן לשבח חפשית מאוד ומותנת מכשול לקרות לפ"ז כמה ענינים בתורה לא כמו שהן כתובין כמובן. יאפשר שזה כוונת רש"י בנדרים ל"ה ע"א שכ' וטעמיה לא נפרש כי אשר צריך פי' ואי נתת

טעם אם הוא הלכה למשה מסיני רק לפי שאומר על ישגלנה עפולי' שצריך לקרות ישכבנה טחורים טעם לפי שכתובין לגנאי קורין אותו לשבח ע"ז קאמר באמת לא אתי"ש טעם ושאלתי כעת בש"ת רדב"ז ח"ג תשו' תקל"ד שהעיר בענינים אלו עיי"ש וכו' שהכוונה דכולם הלמ"מ ולא שהסופרים דקדקו דראוים לקרות כן או לתקן אפי' שלא היה הלמ"מ אשר לזאת כתב רש"י וטעמיהו לא איתפרש לי פי' לא נתפרש ונאמר טעם דקדקו הסופרים שכך היה ראוי להיות אשר אין נכון בעיני כי כל מין רואה ירואה ושפוע מגלות אלה כתיבן ולא קריין גם בלי הלמ"מ כמובן.*) רק באמת אם גם לא נמצא קרין ולא כתיבן וכתיבן ולא קרין במגלות שלימות בתורה בכ"ז נראה ונגלה לפנינו כן באותיות וידוע הפלוגתא אי יש אם למקרא ולמסורת ולכלא ספק שלמשה כותב התורה כמו שאומר לו מפי ד' שלכוונה מיוחדת יכתב הגלה כן גם נאמר לו שיקרא הגלה לא כהכתיב וכלל זה הנאמר למשה מפי ד' לענין האותיות היה גם לאחר ספרי קדש לענין מגלות שלימות ולכלא זאת לא היה הקרי והכתיב באחר ספרי קדש במגלות שלימות אשר לזאת אומר הלמ"מ ועיין בהקדמות אור לנתיבה על התורה והגאון מהר"ז חיים פאללאק נ"י השיב לי במכתבו כי כוונת הגמ' בכ"ז כמו שאמרתי על אותן הפסוקים שקורין

*) ולכלא ירדתי הייתי אומר שדברי רש"י וטעמיהו לא אתפרש מוסב על הך דקאמר בסמוך שם במערבא פסקי להדין פסוקא לתלתא פסוקין ויאמר ד' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן אשר באמת צריך טעם למה אשר לזאת כון רש"י וטעמיה לא אתפרש ועיין מהרש"א שם' רפ"ב אשר באמת צריך פי' האיך פסקי במערבא הא כל פסוקי דלא פסקי משה לית פסוקין ובפרט מה דאמרי בקידושין ל' בפסוקי לא בקיאין ומתנגד למה שאמרו במגלה כ"ב כל פסוקי דלא פסקי משה לית פסוקי דומשמע דאנן בקיאין ואפשר לפי שאמרו במגלה כ"ב הכי דלא אפשר שאני ובמערבא דפסקו התורה לתלת שנין אשר לפ"ז יהיה פ' יתרו לג' שבתות כמו שכתבו המפרשים דחלקו כל סדרה לג' שבועות אם גם שיש חולקים בזה כידוע א"כ לפ"ז איך פ' יתרו יהי' לג' שבתות כיון דעשרת הדברות צריך להיות בדבור אחד ומטעם זה גם לקראה יחד ולא ישארו בינ"כ כ"כ פסוקים לחלק לכל שבת ושבת בעד ע' גברי אם לא יחלק הפסוק לזה לג' פסוקים ושמחתי כי מצאתי בס' המקנה במס' קידושין שהעיר בדבר זה וכיון דלא אפשר ומטעם זה הוי פוסקים הפסוק זה לג' פסוקים והגאון מהרץ חיות ז"ל העמיק הרחיב בתשובתו אלי בענין זה אשר יש להאריך ואכ"מ ורק על דברי רש"י באתי:

לשבח או על המלות נערה לנערה הכתובים בחסרון ה' ועל
מלות הוא בהמקומות שהקריאה היא ביו"ד ומש"ה הביא רק
מנביאים וכתובים ולא מהפסוקי' בתורה שהם נודעים לכל אחד
אבל דברי נביאים וכתובים לא היו בקיאים בהן כל העם עיין
ע"ז ד'. ומטעם זה שאמרנו בשם חז"ל דקריין ולא כתיבן תלוי וג
ערך גם בעל מחבר הקדמה למקראות גדולות דפוס ווינציא
מלחמה נגד האפודי קמחי ואברבנאל אשר אומרי כל אחד
באופן אחר שהקריין וכתיבן היו רק ספקות אשר נסתפקו אנשי
כנה"ג עיי"ש בארוכות ובבעל עיקרים מאמר ג' פ"כ ה' ובן
במאור עינים ולדעתי גם דברי הר"א בנדרים ל"ו ויבינו במקרא
אלו המסורות כוונים עי"ז כי לא רק בקריאת המלות ופסקי
טעמים הכרעות והנגינות כמו שהאריכו המדקדקים בראיותיהם
שאם גם לא קיימו הנגינות בכ"ז טעמי הנגינות ומקני ונאמרו
למשה מי מהמלות עולה יורד ומנח זקף וכדומה לפי שלא נתנו
לכתוב בס"ת היו ספקות ודעות שונות ועי"ז גם השינויים
והטעיות גם בכתיבת התורה היו שבושים בפרט בעניני
המסורה' חסרו' ומלאו' ויתירו' ומה שאמרו במס' סופרי' פ"ו ה"ד ג'
ספרי' נמצאו בעזרה ספר מעונה זאטוטי ובטלו האחת עיין מאור
עינים לדעתי מעשה זה הי' קודם או בימי עזרא (ואפשר בתחת
עזרה צ"ל עזרא) כי מימי עזרא ואילך אשר שם מטרתו לא רק
לכתיבת ספר תורה כ"א גם בחומשים ליחידים ותקן להושיב
ס"ת ביד סופר ולקרו' בבו"ה ועיין רמב"ם פי"ז מה' ברכות
שומניו נהגו להעמיד מתורגמן לא יהיה כזאת שאם בספר אחד
יהי' זאטוטי ובב' ספרים נערי שהי' צריך לבטל נוסח זאטוטי ומטעם
זה כי היו ספרים רבים בזמן הזה ומוגהים וגם חומשים בצבור
והך זאטוטי במקום נערי הי' מאוחר בזמן העתקת ע"ב זקנים
מגלה י"א ובמס' סופרים אשר אפשר ומטעם זה שהיה ידוע להם
מאיזה ספרים קדומים שהיה כתוב בהם זאטוטי גם הזקנים
העתיקו זאטוטי עיין תוס' מגלה (בירושלמי מגלה דף ז' אמר
הך זאטוטי במקום נערי אשר צריך להגיה ולהוסיף ומאמר זה
דאל"כ לא יהי' החשבון שם נכון שאמר י"ג והמובאים שם רק
י"ב), ולדעתי הכוונה מה שאמרו על קלת תיבות בתורה שהם
תיקון סופרים לא כמ"ש העיקרים מ"ג פכ"א כ"א כמו שאמרנו ג"כ
הערוך ערך עטר פי' עד"ז מה שאמרו עיטור סופרים פי' הכרת

כמו הבמות לא סרו שתרגום לא בערו וכן הוא בר״ן נדרים ל״ו כי מתחלה אנשי כפרים וכו׳ אשר לזאת אמר שהן הלמ״מ כי דורות קדומים היו משתבשי׳ עי״ש אשר יש לפרש ג״כ כוונת תיקון סופרים עד׳ז שהסופרים תקנו מה שהשתבשו וקראו וד׳ עודנו עומד לפני אברהם שנ״ל כמו שהוא לפנינו ואברהם עודנו עומד וכן במובן הנקראו ת״ס*) אשר אפשר מתוך הקריאה השתבשו גם בכתיבה וטעו, ותקנו הסופרים פי׳ עזרא והחכמים עמו ואחריו שעסקו במלאכת הקדש לתקן קריאת וכתיב׳ התור׳ בכל ענינים ומכל הטעיות ושגיאות שנפלו בשגגת הסופרים שלא בזמנו כל נרכן ע״פ הקבלה האמיתית; אכן בכל זאת אם גם הם החזירו התורה ליושנה לתקן כל עניני כתיבת וקריאת התורה ולפי הנראה מהיראה שבדורות אחריהם ימניחו השיבושים במקדם כתבו גם דברים אלו הנוגעים לענין מקרא פסוקים פסקי טעמים והכרעות ונגינות אשר לא נתנו לכתב בס״ת או בספר מיוחד ובפרט בחומשים אשר כתבו ליחידים ואם גם מטעם שאמרנו דלא היו כותבין בס״ת דהוי כענין תורה שבע״פ יהיה אסור לכתוב ענינים אלה בחומשים או בספר מיוחד בכ״ז היתה זאת להם להתיר משום דהוי כלא אפשר או שכתבו זאת ע״ד סימנים כמו שאמרו גטין ס׳ קרוגים שאני פי׳ ראשי תיבות אשר בכ״ק השתמשו באופן זה גם חכמים אחריהם בכל עניני תורה שבע״פ במשך הזמן שהיה אסור לכתוב תורה שבע״פ דלולי זאת אם גם הי׳ להם מגלת סתרים בכ״ז מתנגד להשכל שלא ישתכח אשר היה להם בקבלה ומה שחדשו בכל דור (והרמב״ם להקדמת ר״ה כ׳ דראב״ד הי׳ כותב לעצמו אשר בארתי במ״א וכמון בעיני מה שכ׳ רנ״ק בס׳ מנה״ז במאמר

---

*) במקראות גדולות דפוס וויניציאה ריש פ׳ במדבר י״ח תיקון סופרים אשר לא ידעתי לפרש כי מלבד שלא הובאו לפי הסדר גם לפי המנין הם רק ט״ו ובפרט ענין תקון סופרים אשר לא מצאתי בש״ס כ״א בית״ר על הפסוק ואברהם עודנו נמצא בספרי כ׳ בהעלתך ד״ה ויהי אשר מובאים שם רק ז׳ ת״ס ובמכילתא פ׳ בשלח ד״ה ברוב גאונך וכן באבות דר״נ הובאו ז׳ ונוספי׳ עוד ד׳ אשר בכ״ז הם רק י״א ובילקוט ד״ה ברוב גאונך שהם דברי המכילתא ומדרש תנחומא אחר שתביא כנראה מרלאם דבריו לשון המכילתא הביא עוד חמש פסוקים ועיין מתנות כהונה פ׳ וירא אם גם אין ספק אללי מש׳כ בתנחומא בסוף אלא שכנו הפסיקים אלו אנשי כנה״ג ולכך נקראו סופרים היא רק הוספת כותב ומפרש מאוחר והארכתי במ״א ועיין מ״א פי״ט:

הנזכר בשם חכם אחד אשר הוא הגאון מהרי"ץ חיו"ת ז"ל כמ"ש
מהר"ץ בספרו ת"כ מאמר ל"ת דף ס"ג בהערה מה שהזהיר ר'
ישמעאל את ר"מ ערובין י"ג בני הזהר במלאכתך מלאכת שמים
באם אתה מחסר או מיתר אות אחת נמצא אתה מחריב את כל
העולם לפי שר"מ כתב בחומשים שלו מלה אחת לקיונן שיזכיר
את הדלקות שהיו לו כאשר בספרא דר"מ כתוב והנה טוב מאוד
מות וכתנות עור אור ובירושלמי תענית מצא דומה רומי ולכן
הזהיר לו שלא ירגיל לעשות כן שמא יטעה ויכתב כן בגוף הספר
(אם גם הבנת המאמר כפשוטו לפי שר"מ היה סופר גיטין כ"ז
הזהיר לו שלא יסמוך על גדולתו ויכתוב רק מתוך הספר לפי
שכתב כפי מה שמלאכו במגלה ועיין ירושלמי שם פ"ד מגלה
בלא ספר ואם שם הי' בשעת הדחק או לפי הי"א שתים כתב
בכ"ז לא יסמוך עד"ז היכי דאפשר) על כל פנים בל"ס שעזרא
וסיעתו דאגו מאוד על הימים הבאים והתאמצו בכל עוז לעשות
פעולות למען יעמדו כל התיקונים שעשו בענין כתיבת וקריאת
התורה לדור אחרון ולא יחזרו כמוקדם הספקות ודעות שונות
ושם סופר המונח לעזרא ע"פ הפסוק עזרא ז' עזרא כהנא
ספר דתא יאות לו לפי כל ההוראות המונחות בשם ומשתף
סופר לכותב ס"ת ללומד תורה ולסופר וחושב מנין אותיות כי
הוא תקן והגיה ספר תורה, הוא למד את העם התורה שבכתב
עם התורה שבע"פ אשר לזאת כוונו בנדרי' ל"ו ויקרא זה תרגום
פי' כוונת התור' שבכתב ע"פ התור' שבע"פ וגם הוא הי' הראשון
מבעלי המסורה שנקראו בשם סופרים לפי מה שאמרו קידושין
ל' מפני שהיו סופרים ומונים כל אותיות שבתורה לשום ע"ז
גדר וסיג שלא יבואו זרים מבעלי דעות הנפקדות לשנות את
התורה וגם לא יכשלו הכותבים ומעתיקים את התורה ברבות
הימים לשנות דבר בשגגה ובלי דעת אשר לזאת כוון ר"ע שאמר
אבות פ"ג מ"ג מסורת סיג לתורה, ודברי ר"י בנדרים ל"ו מקרא
סופרים הלכה למ"מ רומזים ע"ז באופן קריאת המלות אשר
יורנו הסופרים והחכמים עתה כבר נמסר למשה מסיני והם
יודעים אותה רק ע"פ הקבלה איש מפי איש:

אולם בכ"ז לא נתקיים דעתם והתעוררו ספיקות וחילוקי דעות
אשר לזאת אמרו קדושין ל' אנן לא בקיאין בחסרות
ויתרו' בפסוקי לא בקיאין אשר כל המאמר שם צריך פי' ומלאכו

מפורש שהיו חילוקי דעות בהקריאה משנה ע"ז כ"ט איך אתה
קורא כי טובים דודיך א"ל אין הדבר כן אשר מפורש או לפי שלא
היו מנוקדים ואו שהיו ע"ז נוסחאו' שונות בספרים שלהם אשר
יש להבין בזה ג"כ מה שאמרו כתובות ה' ידו כתיב ולפנינו בכל
ספרי תהלים ידיו עי' מהרש"א ח"א רק כיון דלא היו מנוקדי'
ידו בויו שוואית וידיו ביוד ויו אחת בקריאה והגאון מרי"פ ז"ל
העיר בהגהות לש"ס על מה שאמרו ברכות כ"ז אל תקרי גוים
אלא גיים ב"ב ה' פרוש לרעב לחמך כתיב בשין ועיין יומא ע"ז כתיב
ישמח וקריין ישמח בשין ימנית וכן במקוומות אחרים בש"ס
ומדרשים ספרי ומכילתא אשר הביא לפעמים הפסוק ודרשו
עליהם אשר לפנינו אין כן בהכתובי' ועיין סנהדרין ק"א ויעתר לו
מבעי לי אמר ר' שמעון בן יוחאי מלמד שעשה לו הקב"ה אשר
במקרא שלפנינו כתיב ויעתר ועיין תוס' עירובין ס"ה ד"ה בלר מגל'
ג' ד"ה ויכן שרגיל הש"ס לקצר המקרא ולכתוב הכוונה ותוס' ב"ב
קי"ג כ' שלא היו בקיאין לפעמי' בפסוקי' ובמ"א העירתי שמצאנו
בספרי ספרא ומכילתא להוציא דיני' והלכות מן מלות הפסוקים
אשר אין לפנינו כן ולא מצאתי עד"ז בש"ס בבלי וירושלמי אשר
אין לומר שהוא רק אסמכתא ותוס' יבמות ע"ז דר' עקיבא לא
אסיק אדעתי' הפסוק ביחזקאל ומש"כ ע"ז בכוב"י מה"ת אה"ע מ"א
על כל פנים נבין עי"ז שאמר איכי בן יהודה יומא כ"ז חמשה
פסוקים אין לו הכרע הא אמריכן שום שכל אלו הפסוקים ופסקי
טעמים ואמאי לא הכריע ע"י פסוק טעמים ועיין תוס' שם שהי'
כתיב באסמכתא ובפרט הפסוק ארור שהוא פסוק חדש ולפי
הירושלמי מגלה י"א אלו הכרעות תחזק עוד הקושי' אשר לפי
שאמרתי נכון כי אם גם עזרא וסיעתו תקנו כל אלא בכ"ז
אחריהם נולדו ספיקות ודעות שונות ובאמת כבר כ' תוס' נדה
דף ל"ג ד"ה והנשא שהמסורה חולק על הש"ס עיין שם בהגהות
יתוס' ערכין ל"ב דברי המתחיל אשר שאין כן בחומש המדויק
וקוטה ל"א ולאזי האי לא אי בלמ"ד אל"ף אי בלמ"ד וי"ו
וכן בהגהות הגאון רע"א ז"ל למס' פסחים שהביא מקומו' רבות
בש"ס ומדרשים וגם בין בעלי המסורה בעצמם כידוע הן חילוקי
דעות אשר הטעם כי אם גם אין להכחיש מה שאמרנו שלכוונה
מיוחדת הי' מהקב"ה הקריין וכתיבן ומלאות חסרות ויתרות להיו'
קיומים בכ"ז לפי שלפנינו בתורה הקרין וכתיבן רק באותיות

אהו"י אשר הן נח נסתר ונקל עי"ז מאוד לבוא הטעות גם בכתב
אלא אותיות אלו בפרט החילוף בין יוד לויו אשר קו שלו רק
ערוך יותר אשר מטעם זה הזהרו לכתב ספרים בע"פ כ"א מתוך
הספר מגלה י"ד ורק עי"ז מקור כל החילוקים בין בעלי מסורה
וגמר' וגם בין בעלי מסורה יחד ד"מ פ' שמות פ' י"ג אשר תחת
כי יביאך ביוד במקצת ספרים כמו במקראות גדולות דפוס
ווינציאה ובאך בויו שואית אם גם השכל יכחיש שהקב"ה צוה
למשה ובאך בויו אשר לא לבד הוא נגד חק הלשון גם יש להכריע
ממלת יביאך אשר עוד פעם אחת בפרשה זאת שהקו מן היוד
נכתב ערוך בטעות לויו ויש לומר שנתהוה הטעות לפי שהויו
שואית דומה בקריאה לבית הסמוך בלי דגש במלת יביאך והיוד
מן יביאך נדחק בקריאה ע"י היוד שלפניו במלת כי בכל זאת
במקצת ספרים ובאך בויו ודעתם בל"ך אם גם נעלמה ממנו
הכוונה הלא זאת בכמה קרין וכתיבן חסרות ויתרות והנסתרות
לד' אלהינו ולנו רק לשמור ולעשות ככל הכתוב בתורה ולפי
שהיה לפניהם כך בספרי' שלהם אם גם בהקריאה לא היה להם
ספק שצריך לקרות יביאך בכ"ז בהכתב לא שלחו את ידם להגיה
ועיין אורי אור סוף ספר בני יונה שכ' וז"ל ומקצת ספרים ובאך
בויו הוא טעות ועיין בתשו' ר"י לבית לוי סי' ל"ז אפשר לעשות
בשביל זה אפי' תפילין אחרים אין צריך עכ"ל אשר ממלה זאת
נוכל לדון גם על שאר חילוקי דעות בהמסורה ועי"ז גם הטעיות
בספרים לפי שלא נמצא בתורה כמו שאמרנו רק באותיות אהו"י
וכבר האריכו בספרים א' ובאיזה מקום לעשות הדין כמהסורה
אי כבעלי הש"ך ואין להאריך ונחזור אל הדבר שאמרנו כי הקרין
והכתיבן נתנו לנו מפי ה' לסימנים והן הלמ"מ ולא כדעת מוכ"ה
שעשו אלו הסופרים והשתמשו בסימנים אלו ללמוד את הגם
ביאורים ופירושי' בתורה אכן בכל זאת לא נכחיש שגם הסופרים
עשו סימנים ודעתם כמו האותיות גדולות וקטנות ו רבתי
במלת גחון תיו דהתגלח הדלית במלת אחד והריש בלא
תשתחוה לאל אחר י' זעירא ויקרא וכל האחרים בש"ת וגם*)

---

*) עיין טו"ז יו"ד סי' רעד שעשר הנקודות היו מתקנת עזרא כמש"כ תוס' בזבחים
פ' ר' ישמעאל כשכתב עזרא התורה עשה עשר נקודות ואמר אם יאמר משה
לא נקדתי יאמר הלא לא מחקתי (הגאון מהר"ץ חיות זצ"ל בספרו מבוא
התלמוד במקום שאסף כל תקנות עזרא הי' להעיר גם על דברי תוס' אלו

העשר נקודות המיוחסים לעזרא אשר עליהם כ' הרמב"ם בפ"א מה' ס"ת ויזהר באותיות גדולות וקטנות והנקודות כמו שהעתיקו הסופרים איש מפי איש כל הדברים האלו לא נאמרו אלא למצוה ילן המובחר והחכמים בדורות אחריהם הרחיבו דרך זה לקבוע הלכה או דבר הבנה ומוסר על הפסוקים כמו שאמרו

שעשר נקודו' בספר תורה מיוחסו' לעזרא) אשר נריך להגיה בפסקי תוס' מנחו' פ' כל הקרבנו' וכן הוא בהגהות לס"ם במס' אבות דר"נ סי' ל"ד והם מחוסרי הבנה בהשאלה מדבר משנת הנקוד והוא ישיב שלא מחק ונס' בן יוחאי כ' ליישב שהכוונה לפי מש"כ רש"י סנהדרין מ"ג על הך נקודות שבתורה דכל נקודה בא למעט וכן בכ"מ אשר לזאת כוונו עזרא אמר אם יבא אליהו (ולד"ק הגרסה מנה) ויאמר למה נקדת פי' הא כל נקוד כמותן ע"ז יענה שלא לא ומחקתי מגוף הדבר אלילה אמנם רמזתי בנקוד זה שמלבד פשטות יכון הפסוק ע"י דרשה שבלתי הנקוד שמעינן ההיפך אשר בכל זה נריך פירוש לפי הגרסא באבות דר"נ ואם יאמר למה כתבתי אותן אומר לו כבר נקדתי עליהן ואם יאמר לו יפה כתבת אעבור הנקודה מעליהן וכן הביא הערוך ערך נקד בשם הגדת משלי גרסא זאת והוא במ"ר פ' במדבר בשנוי קלת ענין מתה נפסך אם יאמר לו מפני מה כתבת יאמר כבר נקדתי הא בזה אין מתורץ שעשה שלא כהוגן וגם הפך האמר אם אמר יפה כתבת אעבור נקודתי למה ועל מה שאם יפה כתב שנריך להעביר הנקודה. ולדעתי ליישב דברי האבות דר"נ ויהיו לאחדים עם דבר תוס' רק אם נגיה במקום יאמר לי יפה נקדת יאמר לא יפה נקדת באלף כי באמת נריך פי' הא אין נביא רשאי לחדש דבר ועיין מגלה ג' מנלפך לופים אמרום וכמו שלא היה ביד עזרא לעשות פסוקים ופסקי טעמים בספר תורה משום שלא היו בספר שכתב משה א"כ איך באמת עשה עזרא העשר נקודות רק לפי הנראה גם עזרא מלא העשר נקודות בספרי תורה אשר הי' לפניו ומסיפרי' קדמונים וראה לפי הכרעתו שהן מן לורך גדול ולא היתה די לו אם יכתב רק בספר מיוחד או בחומשים שבלבור ועל כל פנים אין תועלת המחיקה היתה שוה לו בנזק המגיע עי"כ ולכן לא שנה מספרים הקדמונים וכתבו אלה גם בס"ת שלו וגם תקן בכל ספרי תורה שחסרו אלה ועשה זאת לחק בישראל שנכתב העשר נקודות אשר לזאת כוונת פסקי תוס' אם יאמר למה כתבת פי' הא אין לך לחדש דבר ע"ז יאמר לא מחקתי פי' שכך היו מנוקדים כבר ואני רק לא מחקתי אותן אשר זאת הם גם דברי אבות דר"נ רק באריכו' קלת דרך מתה נפסך אם יאמר לי למה כתבתי אומר כבר נקדתי עליהן פי' שהיה מנוקדים כבר ואם יאמר לא יפה כתבת פי' בכל זאת לא טוב עשית שלא ס"ת מן משה רבנו לא הי' כן ואם תקנת כל הטעיות למה לא הלכת גם בענין עשר נקודות בעקבות של משה רבינו ולסלק אותן בהספרים ע"ז אמר יאמר לי לא יפה וכו' אז אעבור הנקודות באמת אף אני אאמין שרק למלוה ילן המובחר זאת כמ"ש הרמב"ם יסכים גם משה עמי:

אסמכתא בעלמא הוא אל תקרא כך אלא כך והית' ונעריתם לתת לזכרון עזר ונשכן ע"י סימנים בתורה עיין מורה נבוכים*) חלק

---

*) דכל הדרשות בלשון אל תקרא כן רק מליצת השיר לעשות סימנים למען יהי' נשמרים בכח הזוכר ע"י כתבי קדש שהסמיכו עליהם ועיין של"ה ת"ג ד"ה אל תקרי וקבלתי כ"מ שאמרו א"ת משום שיש איזה קושי' שלא לקרו' כך ואני אומר דלפעמי' אומר א"ת אף כשאין קושי' בקריאה רק למשום שאותו דבר בעצמו הי' מקובל איש מפי איש כדי שלא ישכח מפיהם ולא מפי זרעם שמו כמו סימן בפיהם והליצו ליונים לדבר כדמות הסמכתא ואמרו אל תקרא ועיין מבוא התלמוד פ' כ"ה שהדרושים הנאמרים בלשון א"ת לא רק בחילוף אותיות בין שמאל לימין או הנקודות והברות כמו ברכות ז' אל תקרא שמות כ"א שמות וכדומה מפני שבכתבי הקודש אין נקודות הנקל לקרות כמו שיאות בעיני הקורא לעשות סימנים אשר נכונו בעיניו, גם בב"א וחית ברכות ל' אל תקרא בהדרת אלא בחדרת עיין מ"א לפי שיש סופרים שלא היו תולין את רגל הה"א והיה נראה כמו חי"ת, או לפי שהם מגונה אחר גם כשאר אותיות קדושין ל' אל תקרא ושננתם אלא ושלשתם עיין רש"י, וברכות כ"ד אל תקרא שגרת כ"א שרגבת (והוא כעין כבש וכבש והבית כפל לפי שהוא דגש וגם נו"ן ולמ"ד מתחלפין כנודע) והניח שם בצריך עיון דלפי הרמב"ם דעיקר הדרשות רק דרך אסמכתא לדבר התורה אם כן מה מקשה הגמ' ברכות ל' והא בחדרת כתיב ר"ה י"ג אל תקרא לשלם אלא לשלים והרי לשלם כתיב הא לפי הרמב"ם אין כאן דרשה גמורה ורק אסמכתא ומאי איכפת לן א"כ נאמר בהדרת או נאמר לשלם סוף סוף יכולין לסמוך דרך זה לסימן בעלמא וכנם הארכתי בהגהות לש"ם עכ"ל ואני בתשובתי אליו הארכתי כי בגמ' אשר לפנינו ברכות רק ודלמא לעולם כי הא דר"י ודר"ה והא מבעי לי' לגופי' כיון לפי השל"ה הי' הדבר מקובל ורק להביא ליוני' אמרו אל תקרי וכיון דצריך להא דר"י דהוי מליין נפשי' לקרות בהדרת וכן בר"ה דמבעי' ליה לגופי' להיות לשלם א"כ אין זה סימן ואסמכתא כיון דלא משתמע מקרא כמש"כ תוס' ר"ה י"ב כ"ה ד"ה תנא ובפרט לפי הכלל שכ"מ שנאמר בש"ס מנא לן או מנא הני מילי שרצו להביא ראיה מן הפסוק אבל מאי קרא לא רצו אלא אסמכתא. עיין של"ה ת"ז ע"ב ד"ה מנא לן א"כ קשה בברכות שהקשה מנא הני מילי ובר"ה שהקשה מנא לן שרצו להביא ראיה מן הפסוק אל תקרי אשר רק אסמכתא הוא ועיין בפ"י ברכות ע"ד תמלה דע"כ לא שייך בהדרת מוש אלא א"כ אנן קורין בחדרת וכן בר"ה שע"כ דרשה גמורה היא והארכתי עד"ז ליישב מקירת המפורשים על סתירת הש"ם שהקשה לפעמים ל"ל קרא ולפעמים תרצו אסמכתא ואין להאריך ורק אעורר פה על דבר אחד בתשובתי אשר מצא חן בעיניו שלשון אל תקרא לפעמים על מלה אחת שיש לה שתי הוראות אשר לנכון בזה דברי תוס' עירכין ט"ז אל תקרא ממני אלא ממני פי' אל תקרא רפי אלא ממנו דגש ואין כן שכל ממנו שבתורה דגשין וכו' וכן מלינו בספרי ולא נם ליחה אין כתיב כאן אלא ולא נס ליחה אשר צריך פי' והנה בספרי שלפנינו דפוס וויניציאה אמר ר' אלעזר בן יעקב אל תקרא

ג׳ פרק מ״ג ור״ע אשר אמרו עליו מנחו׳ כ״ט שהי׳ דורש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות נראה כי הוא הראשון בין החכמים אשר אחז יסעויד דרך החכמים הראשונים הנקראים בתחלה בשם סופרים לחפש ולגלות עוד ויתר על כל המקובל והמיוחד בתורה אשר טעם בחירת דרך זה לא לבד מהטעם שכ׳ בד״מ למען לא תתרחקנה ההלכות מן המקרא ולא יבטלו התלמידים אשר לא באו על עומק הענין לאמר אין להלכה הזאת קשר וחבור על התורה ולהראו׳ להם כי כל דבר המקובל ואשר תלמיד ותיק מחדש בהררי קדש יסודו, או מטעם לעמוד ע״ז נגד כת הצדוקים כופרי תורה שבע״פ אשר פרו ורבו ולאות לכל אשר ידעו והרחיבו על אדנות הקדש יתד בהתורה שבכתב כי עיקר התכלית הי׳ בזאת לתת עד״ז סימנים לבל ישכחו דברי

ולא נס ליחה אלא לא נס ליחה עכשיו כל הנוגע בבשר של משה לחה פורחת אילך ואילך ותחת לחה נקודת הלמד בשוא והאית בפתח ובספר העוין לבחינת עולם פרק ז׳ כ׳ שהכוונה אל תקרי לחה שעיניו כהו לחו אלא לחה אשר ע״ז

כ׳ תיס׳ שכוונת הספרי לאמר א״ת אם גם אין השתנות בכתב רק בתנועת הקמץ והחולם אשר ג״כ כאן שייך אל תקרא מיננו אלא ממנו אם אין שינוי בכתב רק בתנועה עיי״ש ועיין פסיקתא ולז נם שלא נשתנה אדונת זכיי מדונית שהי׳ ימהר שיני עדיין כאלו הי׳ עומד ומשרת פני אל חי ולדעתי עד״ז כי מלת מינו ומדבר בעדו רבי׳ ונסתר יחיד רק החילוק בצורתא נסתר הוכרח הנון בדגש לתשלום כמו בכנוי הפועלים ישמרנו בדגש ולמדבר בעדו היו ראוי להיות הנון רפי ולפניה צירה ומכי כמי בכנוי הפועלי׳. ישמרנו עיין

ביאור בראשית ג׳ פסוק כ״ב והיו קוראין אנשי מזרח אך אנשי מערב אשר על פיהם אנו נוהגין היו קוראין בסגול אם גם הראב״ע אומר כי רק הענין יוכיח אשר לפ״ז יהיה נכון אל תקרא ממנו בצירה והנון רפה כ״א ממנו בסגל והנון בדגש רק כוונת תוס׳ כמו שאמרנו להגיד לנו כי אל תקרא ממנו אלא ממנו באמת אין מחליף רק לשון אל תקרא הוא במלה אשר יש לה ב׳ כוונות והנה ראי׳ מן ספרי שהלשון אל תקרי גם דרך זה כי מלת נס תוכל להיות העבר וגם הבינוני אשר לזאת כיון בספרי אל תקרי ולא נס ליחה אלא ולא נס ליחה אשר אין כוונתו על מלת ליחה כי אם על מלת נס אשר תוכל להיות עבר ובינוני רק כאן הוא בינוני ואמר עכשיו כל הנוגע בבשר ואם בספרי הונה לשון אל תקרא במלה שיש לו ב׳ קריאות גם הפי׳ בגמ׳ אל תקרא מיננו אלא ממנו ג״כ שהכוונ׳ כאן לנסתר ודעת הגאון מ״ו חיים פאללאק נ״י שכוונת הספרי אל תקרי ולא נס באלף על השלילה כי אם ולא נס בויו להורו׳ על הקיום שגם הנוגע עכשיו ר״ל אחר מותו הליחה פורחת אילך ואילך כמו באדם חי שהדם ושאר לחות שבגופו הולכים ומתנועעים תמיד וכאשר יגע איש בבשרו הם פורכים או בורחים ממקום למקום.

תורה אשר ע"י שקידת התלמוד חדשים לבקרים וע"י לימוד החפשית בבתי המדרשי' אשר זה אוסר וזה מתיר ע"י השתלשלות דיבוק דבריהם להתורה שבכתב ימלאו יחד וגם לא ישכחו עם טעמיהם אשר גם מטעם זה אמר ר"ע מסורת סיג לתורה עיין ברטנורה לפי שדרכי התור' שנמסרו לדרשה וכמו שאמרו ויבינו במקרא אלו המסורת הן גדר וסיג לתורה לשמור ולעשו', ובעלי המסורה השתמשו בסימנים לזכור דברים מיוחדים בפרט דברים הזרים עיין בית הבחירה לאבות שמפרש בזה דברי ר"ע שהבאנו מסרת סיג לתורה וז"ל פי' שהסיג שהאדם עושה לעצמו לזכירת הדברי' הם גדר לתורה לשמור שלא ישתכחו ומסרת מלשון מסרה לפי שבעלי מסרה נהגו כן לזכור דברים הזרים שבמקראות ד"מ שבג' מקומות בתורה נמצאו הצפינו מקדש ובשופטים ט' שתי עיניו וסימן חד דנביאי ותרין בתורה וסימנך פד"א עיי"ש שהביא סימנים רבים אשר כהנה וכהנה בספרי מסורה; וע"ד שמצאנו בש"ס במקום שיש מאמרים רבים להביא מתחלה רק מלה אחת לסימן השתמשו גם לעניני מסרה שלא להביא הפסוקים שלמים לפי שהיה ידועים רק קצתם להזכיר על ידו כל הפסוק נדרים ל"ו וכן במס' סופרים הלכה ח' יש אשר שם לפעמים רק מלה אחת הצריך פי' ותיקון כמו שם הלכה ז' פי' עיי"ש [illegible] ובגרעטץ אלישמע השוטה שכ"ל כאשר ומצאתי אח"ז ג"כ בספר היקר גאָטטעסדיענסטליכע פֿאָרטרעגע מראש חוקרי קדמוניות מה"ו יו"ט צונץ דף ל"ה הערה ד' שכ"ל ויעועל ובגבעון אליפלט שמע השוטר פי' שמלת יעואל אשר מצאנו בה' מקומות בתנ"ך צריך להיות רעיאל ולקח מלת המוקדמת או המאוחרת מהפסוק כמו שהוא שם במס' סופרי' הלכה ו' ואלו הם של נביאים ושל כתובי' תרבו חושי אמר לו וכו' אשר ג"כ צריך פי' מלת לו אשר לפי הנראה סובב על הפסוק ואמר לו כי אתה תתן שמואל א' ב' י"ז ושם בהפוך לו כתיב ולא הקרי וכן שם בסוף ודברו אשר לא מצאתי מלה זאת ולדעתי להגיה במקום ודברו שכ"ל תראו או ותיראו וסובב על הפסוק בשו לא תראו חתת ותיראו איוב ו' כ"א אשר הקרי לו והגאון מהר"א ווילנא כ' בס' שנות אליהו דף כ"ז וז"ל צ"ל דברי ול"ג הלכה ז' עניאל ויכיאל שני שמות של סופרים ובגרעטץ צ"ל ב' גרעיון אלישמע הסופר פ' אלישמע הסופר וגרע שני דברים שלא חשב במסורה כמו עניאל ויכיאל

עכ"ל ולדעתי כמ"ש ועיין מקורה גדולה שלא נמנו רק ע"ו מקומות בתנ"ך אשר כתובים לא ונקרים לו וחסרו ד' מקומות אשר חושב במס' סופרים ובמקראות גדולות דפוס וויניציאה דף תנ"ג על הפסוק ישעי' ט' לא הגדלת השמחה ע"ו לא דכתיבין באלף וקריין לו וסימן נמסר בסדר שמיני ותרין מן הפלוגתא ותרי חילוף אשר לזאת כון הגאון הנ' ובגרעון ב גרשון פי' שמגרע ב' דברים שלא חשב במסורה וקובע על הב' פסוקים אשר עליהם כ' במסורה ותרין פלוגתא והארכתי בתשובה. והנה כלל זה שאמרו עשה סימנים בתורה ונשתבחו בני יהודה שירובין כ"ג דדייקא בלשנא ומנחו להו סימנא התורה נתקיימה בידו ומש"כ בני גליל הי' לחק בישראל הנשמר ונעשה על דרכים שונים ומגלה ל"ב כן הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה וכו' תוס' לפי שהיו רגילין לשנות המשניות בזמרה לפי שהיו שונין אותן בע"פ ועי"י כך היו נזכרים יותר ומהירות היו להם התורה אשר יש לפרש עד"ז וזה שאמרו בב"ב כ"ד אמר לי גוזרא גמר זמירתא תהא כולא דברי רש"י שם לפי שהן שונין המשניות בזמר הבי' לר"י דאמר ומאי נפק' לך ומיני' שהי' לך לשמור הכלל לגמור בזמר שלא תשכח הפי' במשנה כי רשב"ג אין חולק ובמשניות נמצאו לפעמים יחד דינים שונים לפי שהם מחכם אחד או ע"י התדמות הלשון או מכין על דרך סימן לחזק כח הזכרון כמו המשניות בפרק ר"ע פ"ט שבת בפ"ד דפסחים דין מכירה דקה, ומגלחת בע"ב אשר הם לפי המקום שנהגו, פ"ק דמגלה אשר מונה הלכות שאמרו בלשון אין בין ויש לישב עד"ז קושי' תוס' פסחים נ"א ד"ה אין מבטלין אשר הניחו בלא ישוב*) ובחבורי מ"ה בארתי ליכוף ויחבור המשניו' וגם בק'ת"כ העיר

*) וגם בסידור הגמ' על האופני' הנאמרי' חבור וקשור מאמרים כמו שמצאנו בספרי ראשונים ואחרוני' ועיין רש"י יומא ע"א איידי דאיירי בחיים מתוקני' נקיט לה וכו' שם אליכם אישים אקרא בראש פ' שנות חיים הוא דנקיט לה והגאון רי"פ ז"ל כ' דמליץ ליישב דברי רש"י שהפסוקים רחוקים זה מזה כי הפסוק שנות חיים משלי ג' והפסוק אליכם אשים אקרא משלי ח' אשר יש לתמוה עליו כי במשלי ט' פסוק י"א הוא ג"כ כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים מענין זה מתחיל בסי' ח' הלא חכמה תקרא ובפסוק ד' אליכם אישים אקרא ובסי' ט' פסוק י"א הכתוב הולך והאומר וא"כ מש"כ רש"י אליכם אישים אקרא שנקיט מפני שהפסוק אליכם אישים הוא התחלת שנות חיים

על המשניו' בפ"ק דחולין שנאמרו בלשון כבר בזה פ"א דערכין בלשון
לא פחות ולא יותר ומנחות פ"ג כל ענינים שמעכבים זה את זה,
נדה פ"ו כל הענינים הנשנים בלשון כל שהייב בזה אשר כבר
אמרו בירושלמי שקלי' ומסכת סופרי' שעשו את התורה ספירות
ה' לא יתרומו ה' דברים חייב בחלה ע"ו נשים פטורו' ל"ו כריתו'
בתורה והובא ברש"י תמורה ע"ו וקיים שלרפו הדברים ומנאום
יחד שלא ישתכחו אשר עד"ז ג"כ במק' אבות דר"נ ה' דרך ארץ
ובש"ק על כונה ומקוומות. — ולדעתי אין ראיית המפורשים
חזקה שהביאו מן הסימנים אלו הנראים במשניות וגם
מן הסימנים הנמצאים ומפוזרים בש"ס בלשון וסימנך
נגד הרמב"ם שאומר כי רבי כתב המשניות וכן ר' אשי
הגמרא בספר אשר עד"ז כשהיו כתובין בספר ולא היה
השם שכחה על מה הסימנים אלה וע"כ רק רבי קתם וחתם
המשניות ונשאר הכל בע"פ וכן ר"א רק אסף וקבץ וסדר כל
הגמרא ומיתן על המשניות שנתחדש אשר מטעם זה היה צריכים
בכ"ז הסימנים כי לפי הנראה אם גם רבי כתב המשנה ור"א
הגמ' על ספר ע"פ הכרח וסמכו על הפסוק עת לעשות בכל
זאת לא הי' ההכרח מהם ללמוד רק מתוך הכתב ואדרבה הם
וחכמיהם ידעו ג"כ נזק המגיע ע"י כתיבת תורה שבע"פ והתאמצו
ג"כ שעיקר הלימוד התורה תהיה בע"פ אשר ע"ז עוד הצרכו
להסימנים אשר היו להם מימי קדם ובלא"ה מהמשנה אין ראי' כי
רבי שומר דרכי המשניו' כמו שהיו לפניו ומשנה לא זזה ממקומה
ובפרט אם גם נכתב התורה שבע"פ בכ"ז לא הי' קונטרסים
לרוב והוצרכו רוב תלמידים לחזור בע"פ המשנה עם הקושי'
ותירוצים ופלוגתות בשם האומרים כפי הסדר שלמדו והוכרח
להם הסימנים לאותות במקום שהשכחה והטעות נראה להם
לאפשר, וראי' לזה כי גם הסימנים בש"ק אשר לא נמצא סמוך
להם הלשון וסימנך כ"א מלת סימן לבד כמו שמבואר להלן
עב"פ ומאוחרים הם במרים או על שמות החכמים או על תוכן
מאמריהם ולמה היה להם סימנים אלו והא כבר למדו מתוך
ספר רק לפי שלא היה עוד להם בזמן הזה קונטרסים לרב

לא קושב על הפסוק כי אורך ימים ושנות חיים כ"א על הפסוק ושנות חיים
נ' אשר הראם אליכם איסים אקרא ויגאון מהר"ש ראפאפורט ז"ל האריך זה
איזה שנים בתשובה אלי על ענין זה:

והורכו תלמידים רבים לחזור בע"פ השתמשו בסימנים אלו .
ומצאתי בכ"ח הלק ז' דף רנ"ד שאמר עד"ז חכם אחד אשר לא
נזכר שם שמו ורק בזאת דעתו דעת אחרת שאמר כי נתחברו
סימני' אלו בהתחלת כתיב' התלמוד בזמן שהי' קדורו' המסכתו'
עם הפלפולים אך לא הי' עוד ספרי תלמוד ביד כל אדם כי אז
לא היו צריכין לסימנים וכיון שנעשה ספר ונמצא כל התלמוד וזה
נתקבלו ע"י הקונטרסים ואספו אותן לאגודות ע"פ אשר כמו
שכתבתי עד"ה בפרט שעיקר לימוד האמוראים רק בעל פה
ונלמד המשנה שבתבה רבי ככר והברייתות שכתבו קצתם
לעצמם במגלת סתרים אשר על כן נקראו דבריהם בש"ק
במעתקה ר"ל התלמידים השומעים לאיש ומפי רבו או רעהו
על כן הוכרחו לתת להם סימנים כאלה למנוע השכחה
ובדבריהם למען תגיד הדבר בשם אומרו שמו להם סימן לזכור
על ידו כל מאמרי התנאי' וכאשר נכתב התלמוד אח"כ בימי רב
אשי ע"י וזה שכתבנו לעיל השאירו בתוכו גם הסימנים האלה
אף שלא היה עוד הצורך להם אבל אם לא היו כבר נמצאים לא
היה אז עוד ההכרח להמציאם ונחדש אשר יש ליישב עד"ז למה
רק הסימנים רק בגמ' ולא במשניות חוץ במקום אחד כמו
שנבאר לקמן ועיין מכ"ה רי"ט.

ובספר בה"ג נמצאו סימנים כמו שהעיר בכ"ח אשר אין לפנינו
[words unclear] המורה כי נשמטו כמה סימנים אשר היו בש"ק
ולדעתי מה שאמרו במס' בבא בתרא קי"ג ומאי משמע סימן
אמר רבה בר רב שילא שב' בהגהות לש"ק שהוא שם מורא
ובעל קד"ה לא הביא ולא העיר על מקום זה כי כאן הי' ולפניכם
סימן אשר באותו סוגי' הגמ' שם לפי המעיין קצה עיין שטה
המקובלת רק מהסימנים אשר נשמטו בש"ק גם פה המקום אשר
המגלות מן הסימן נשמטו ומלת סימן הניחו בשכחה וכן משמע
בסוגיה מקובלת דלא הביא בשם הגמ' מלת סימן ע"ב ומאי
משמע אמר רבה בר שילא שנגלה שלא היתה כאן מלת סימן
אם גם אין רמוז שבונת הגמר' לתרץ הקושי' ומאי משמע
בבאות אין ראיה ורק סימן הוא ובמו שאמרו בכמה מקומות
אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר, ויש סימנים בבה"ג הצריכים
פירוש ע"ב דף ק"ח דשם דבג קשב ועיין שם דף ק"ה השתא

דאמרת סימנא מלתא להוי אינש דחזי תרקק תורי רובי סלקא
קרא אשר בגמ' הוריות י"ב לא נמלא תרקק וגם התנגדות
לש"ך שחשיב ישם כרתי אשר לפי המרדכי יכרתו שונאינו עיין
טור או"ח סי' תקפ"ג ולגרסת הגמ' לחזי תחת יאכלו עיין
הגהות רי"פ אשר ראיה מבה"ג ועיין רי"ף חולין פרק כל הבשר
והלכתא בכל מילי הוי קינוח הפה בין בפת ובין במילי דאחריני
חוץ מתמרא קמחא וירקא וסימנך תק"י אשר לא נמלא סימן
זה בגמ' ובמס' ברכות כ"א אנו אין לנו אלא ארבעה אשר נדפס
בלד הש"ך וסימנך חומשה. ועיין שולחן ארבע דף כ. והמפורשים
נתנו סימן לפרש דברי ר"ל מגלה ד"ה שאמר על המשנה דמשתמש
בתגא חלף זה המשתמש במי ששונה הלכות כתרה של תורה.
עיין מהרש"א ח"א דהיינו באינו תלמידו ונתנו בו סימן תגא
ראשי תיבות תלמיד גברא אחרינא, אבל בתלמידו מצאנו בכ"מ
שהיו משתמשין בהם, וכן כתב הברטנורה במקום המשנה
אבות פא וז"ל וי"מ תגא ר"ת תלמיד וכו' ולא קשה מה
שכתב עליו בתוס' חדשים וז"ל ולא ידעתי למה כתבו הם
י"מ אשר מבואר במגלה בשם ר"ל, כי כונת הברטנורה לא
על דברי ר"ל כ"א על המפורשים דברי ר"ל דהיינו באין תלמידו
ונתנו בו סימן כמו ש"כ המהרש"א. והנה מגלת איכה אשר חוץ
מהקינה החמישית נכתבה כסדר אלפא ביתא וכן אשת חיל
בספר משלי תהלה לדוד ותמניא אפי בתהלים וכן שם סימן
קי"ב אשרי איש ירא ד' בלי ספק לא להראות כח בלשון
עברית כדרך איזה פייטנים כ"א ע"ד סימן לכוונה מיוחדת
עיין ברכות ד' וביאור לתהלים קי"ט ולפי מאמרם שבת ק"ד
השתמשו באותיות אלפא ביתא לפי הסדר וכן עד א"ת ב"ש
ללימודי חקי הצדקה ועוד לדברי מוסר וחכמה וכן עניני רפואה
נדרים כ"ד נוכח שמא לעניים אשר ע"י סימנים אלו שמורים
הענין בזכרון, ובאמת שימוש הסימנים לא היה רק כמו שאמרנו
לעזר ולמגן נגד השכחה בעת ומקום שחסרו הספרים כ"א גם
לחזק הזכרון שלא יהיה ההכרח תמיד לפתוח הספר או לשאלת
חכם בפרט בעניינים הנעשים בפרקים כגון לדיני תפלה נתנו
סימנים למען לא יבוא לידי בלבול הצבור ויהיה נודעים גם
ליחיד אם אין בן תורה הוא ובפרט לש"ץ וקורא בבה"כנ
ר"ה כ"א בחלוקת פ' האזינו בשם רבא הזי"ו ל"ך, הקריאה

והמפטיר בפסח מגלה ל"א אמר ר"פ ומאפו סימן אמר אביי האידנא נהוג עלמא למיקרי משך תורא קדש בכספא, שיר המוספין בחולו של מועד סוגיות סוכה נ"ה רב ספרא מנא בהו סימנא המגבהי ר"פ מנא בהו סימנא המגבהי אשר עד"ז ג"כ לענין קידוש פסחים רב אמר יקנ"ז ושמואל אמר ינה"ק סוכה מה' שמיני רגל בפני עצמו לענין פז"ר קש"ב (בתוספתא אשר המקור בלי ראשי תיבות מתחלה) ועיין רש"י מגלה ל' הפי' לענין מסורת פרשיות קמו בו וכו' ובתוס' שם ל"א ד"ה ר"ה לענין המפטיר בשבת פ' פנחס עד ר"ה וסימנך דש"ה מע, ובא"ח סי' תק"ח וכן בפסיקתא פ' אמור דף ל' ומיום שמתחיל ספירת עומר וסימנך ב"ש אשר והסימנים אלו הדינים עד וברב"י עירובין כ"ז ע"א סימני תקופות ראשי התיבות עוד היום בפי העם, וכן במלאכת הקדש שמוסר ליחיד כגון כתיבת ס"ת ומזוזות כ"ע שעטנ"ז ג"ץ לסימן באותיות אלו צריכות ג' זיונים ועיין ראש הלכות תפלין ה' קטנות הפי' על הך דינא אשר הביא רב אלפס אלפא ביתא דהוי בתפילין ד"ם ועליהן ה"ן ג"כ גם להמנהג בשינין ש"א לא פחות מי"ב הובא ביו"ד סי' רע"ה סעיף ז' שהוא לפי הגמ"ת ברמב"ם פ"א מה' ס"ת בשם הרי מברצלוני נתנו סימן ד' גם בקדש ובהלכות שחיטה וטריפות הוסיפו האחרונים על הסימנים בהספרים אשר נתחברו בעד השוחטים למען לא יהיו מוכרחים תמיד לחפש בספרים או לשאלת חכם בפרט שלא ישכחו הדינים הצריכים להם במעשה הבאה לפניהם נזכר להם ההלכה, ועד"ז מצאנו בגמ' לקבוע סימנים לקבוע הלכתא כאביי נגד רבא חוץ מיע"ל קג"ם או מלה אחת מהענין ב"ב קי"ד הלכתא כוותי דרב יוסף בשדה ענין ומחצה ועיין תוס' מנחות ל"ב ד"ה מכשיל ובהגהות לב"ק אשר הערני בני מו"ה נחום נ"י כי אלה ועוד סימנים עד"ז אשר בש"ס לא מרב אביי ורבינא אשר סדרו התלמוד וגמרו הלכה כ"א הוספת גאונים היא לפי שלא היה להם עוד ספרי הלכות נתנו סימנים ונספחים לש"ס כמו שאר הוספות אשר תקן בש"ס מהגאונים ואין מתנגד לפי שיש פלוגתא בהסימן יע"ל קג"ם עיין תוס' קידושין נ"ג הסייף רק אם יהיה הסימן מפי המורה כמו לענין מה שאמר רב בר"ה ל"א תזו לך בין רש"י ותוס' אשר דעת שניהם מתנגדות לתוס' סופרים באשר הצבו המפורשים כמוטן ועיין תוס' סנהדרין ק"ט לענין הלכה כמר

בר רב אשי שחולק ר"ח ופסק כוותי בר ממיפך שבועה ומזורי ונתנו עליו סימן כולו הפך לבן ובהגהות לש"ק.

והנה הסימנים הנמצאים בש"ס שהשתמשו בהם להגן בה הזכרון נגד חלוף טעות ושכחה הם על ג' דרכים:

א) נתנו לזכר הענין סימן אשר הוא פסוק דבר הלכה או ענין ידוע ימצא בקמוך הלשון וסימנך, רוב סימנים אלה נמצאו במסכת ע"ז חולין והרוב בש"ס הם מר' נחמן בר יצחק שבת ל"ג ב' ק"ו ק"ז עירובין נא תענית י' יבמות כ"א, ע"ז כ"ה נדה נ"א ועיין ע"ז כ"ה אמר רבא" שאני לפורתא ומאי סימנא שדרכו לברר ענין ע"י סימנים, ואם גם שונים הם בצורה ובהוראה פעולתם אחת כמו שאמרנו לעזר הזכרון נגד השכחה וטעות ע"ז מ"א אמר ר"פ או תעי הא תנא ונשכחת לי מוורי וסימנך זה לי עשרים ע"ש עוד כמה סימנים ע"ז מ' סימנך אמור וקדם ברתני ופי' רש"י שלא תחליף יבמות ע' וסימנך ימת כולד ויצם לפי בשאופן הנאמר שם הצורים והדוקים כמה ענינים נוחים לשכחה וכאשר לפנינו בש"ק עד"ז נתינת הסימן לזכור ע"י הפסוק במשנה כתובות ע"ז וסימנך אפרים ומנשה ובר"ף ורא"ש הגרסא ומן ממולדתך בלי מלת סימן ועיין מה שא' ביבמות ק"ג מנא הא מלתא דבני בנים הרי הם כבנים ולא הביא שם הך פסוק אפרים ומנשה ובהגהות לש"ק דפוס פראג הביא מהגאון מה"ו ע"א ז"ל ענינים אחרים). לזכרון שמועה שלא לטעות בגרסת הברייתא נדרים פ"ט וסימנא (נ"ל וסימנך) ימלי פירש בבבא ראשונה יפה ואח"כ לא יפה ובבבא אחרונה להיפך, וכן שלא לטעות בדין חולין מ"ח לדידי מפרש אמר ר"פ וסימנך נפיא כאשר ברש"י שם בכורות ל"ח וסימנך ברקא ועד"ז נמצאו ג"כ שנקטו ענין מה לסימן עיין עירובין ג והאי דקתני יתר ומפתחו של היכל סימנא בעלמא עיין רש"י שלא תחליף גרסא דעשרים וחתים יבוי או בהשיעור שנתן חכם אחד מכות כ' איכא דמפיק וסימנך בתרת כגרים ועד"ז פסחים ק"י אמר ר' יוסף תרי דמורא וסימנך זה הכלל, כל המחובר מן החמור במקום ספק אי תנא זה מן האוסרים או מתירים שבת ק"ז וסימנך סומך סומך ובירושלמי הגרסא במשנה להיפך ומצאתי בהגה לש"ק ירושלמי שהעיר ע"ז, שלא נחליף שמות החכמים אשר הם בפלוגתא שבת ק"י וסימנך סיפאי עיין שם בתוס' ומהרש"א פסחים, חולין מ"ו

וסימנך עשירים מסמלין, שם י"ט ישמעאל כהנא מסעייו כהנא תענית י' ס' צילאי בעי מיא עיין ערוך סוכה כ"ה וסימנך אמבוהא דספרי, נדה מ"ה רב ור"ח דאמרי וכו' וסימנך וזאת לפנים בישראל אשר לולי דברי רש"י שם יש לפרש לפי שתיבת בישראל עולה מספר רב ורב חנינא והעירני הגאון מהר"ץ חיות ז"ל שכוונתי לכ' אמרי ספר אשר לא ראיתי ומצאתי כעת גם בשמו בספר סדרי טהרה על נדה בחידושיו, בכורות ל"ז רב ספרא אמר וסימנך שמעתתא תנו רשב"י; אם יש לטעות בדעת חכם יומא כ"ג ומשכו גברי לגברי שחזר ר' ישמעאל עיין תוס' שם, במחלוקת מקומות בדעת חכם שבת ס' קרי לו בבלאי וסימנך עד דאתא ומפומדיתא; אם שם אחד לשני חכמים לדעת איזה היא פסחים ק"ד ר' יצחק בן אחא דשמעתתא וסימנך שמעו נא אחי ורעי (כצ"ל כמו שהוא בהגהות לש"ס שם שהוא פסוק בדברי הימים א' כ"ח ב') ב"מ ק"ז וסימנך יוסף הורד מצרימה ובן ב' מקומות אמר להם שם אחד קידושין ע"א וסימנך הא דמשתעי משנית „אם שם אחד לשני חכמים" ועיין עירובין דף ע"ג ע"א בתוס' ד"ה ודניאל בתרע מלכא בשם ר"ח וסימנך בבא שער תרע שער פי' ר' יהודה בן בבא מתיר בעבדים ובבא ותער הכל שער אשר הפסוק שם לסימן ולטעם ועיין ריטב"א אם הפלוגתא על שמות חכמים הדומות בשמותיהם ע"ז ק"ט וסימנך מתניתא מלכא ע"ב בתוס', אם יש פלוגתא לענין מחלוקת אמוראים כתובות נ"ד רב ושמואל ומנא לי סימנא יתמא וארמלתא שלא ופוק (נ"ב אין כאן הסימן על לקוט ומש"כ רש"י יתמא לקוט לא ידעתי מניין לרש"י הוראה זאת עיין רש"י ותוס' ע"ז כ"ד ד"ה ומורא דיתמא ועד"ז חולין קמ"א יתמא והנה ברי"ף הגירסא סימנא נקיטא יתמא שלא ופוק ארמלתא שלאופוק אשר מלת נקיטא צריך פי' ודוחק שהוראת נקיטה מקובל לנו ומצאתי בחידושי נמוקי יוסף הנדפס סוף הרי"ף דפוס פ"ב ז"ל ואמרינן בגמ' שכן הדין בלקיט ומנא בי סימנא לקוטי יתמא שלא ופוק ארמלתא שלא ופוק אשר עד"ז ברי"ף הוא טעות ותחת נקיטא צ"ל לקיטא והסימן שם יהיה נכון גם על לקיטא ויש לומר לפי זה ברש"י שאין כוונתו לבאר מלת יתמא שהוראתה לקיטא כ"א להעיר שבגמ' צ"ל מה שחסר לקוט כמו שהוא ברי"ף ואפשר שאין זה מרש"י אלא חכם א' הגיה זאת בגמ' שלו שצ"ל בגמ' כמו ברי"ף

מלת לקיטא והמדפיס לקח זאת ברש"י אשר ע"ז לטעות כי רש"י מפרש יתמא לקיטא, ולדעתי רב לא נתן סימן זה כ"א רב כהנא שאמר שהפלוגתא של רב ושמואל בלקוט כמו באלמנה ע"ז נתן רב כהנא סימן ולא רב, אבל עכ"פ למלת יתמא בגמ' ורי"ף אין הבנה ואפשר שקובב על הפלוגתא של רב ושמואל הנאמר לעיל ומה שרב אמר הלכה כאנשי יהודה ומוליאין אותה בעל כרחה עיין בעה"מ ורמב"ן איבגרשה ולקיט שון אשר לזאת נתן הסימן לדברי רב ביתמא אלמנה ולקיט); אם חכם אחד אומר הלכה בשמו ובשם אחרים כתובות נ' סימן קטנים כתבו ובזבזו או מוסיף על חבירו יבמות כ"א וסימנך דעילאי דרב אם יש פלוגתא בין החכמים לענין השיעור שלא תטעה מי שאמר מאה ומי שאמר אלף עירובין י"א וסימנך מתניתא גומ' אשר אחד נשער בהגדול ואחד בהקטן ולדעת ב' לא בהשיעור בינוני שבת ל"ו וסימנך אחד מורבה ואחד ממעיט, הפלוגתא המתקיימה להלכה למעשה לדעת מי עביד כזה מי כהחולק עליו ברכות י"ז וסימנך חד כתרי על המזון ותפלת חכמים ב"מ פ"ז רבי ור"נ וכו' רבינא ורב אשי סוף הוראה וסימנך אבינה לאחריתם, לדעת גבול האיסור לפי דעת קצת חכמים חולין מ"ה וסימנך הייתא דמתנא בי' מואה, כנגדו בצילים ניכר עיין תבואת שור, שם מ"ו סימנך כתנא דמרדא דמתנא בי ריחא, וכן על דרך זה לגבול הטומאה חולין קכ"ה וסימנך דקל"א עיין רש"י, להבדיל בין מיני אסור והתיר הדומים יש סימנים רבים חולין ס"ב ס"ג עיי"ש מן פסוקים והלכות ורב בוחר שם וסימנך פירוז רשיעא עיין אגרת בקורת שהיא הוספה ומגאוני בתראי כי פירוז חי ערך ב' מאות שנים אחר חתימת התלמוד ומלאתי כעת בב"מ מ"ג שהאריך שם חכם אחד בלי הזכרת שמו בענין זה, ע"ז ל"ט חמרא וכו' וסימנך טמא טהור טהור טמא, קדם לה' עיין תוס' ועד"ז להבדיל בין טהור וטמא בבני אדם קידושין ע' ב' ורביעתא בב' שמות דומות, ב"ב ל"א איומא דאבהתם וסימנך טמא טמא טהור טהור (להיפך כמו בע"ז ל"ט) ומלאתי גם סימני רפואה ע"ד האמור כמו שהבאתי לעיל המאמר נוכח קמא לעינים נדרים, וכן ע"ז כ"ח ודף כ"ט ללבא חמרא וסימנך יין ישמח, לרואה וכ' ורוח אלהים, לכדא בשכרא וסימנך וכדה על שכמה (עיין רש"י וכידוע שלמד וריש מאותיות למכר

המתהלפות) ועד"ז נהיפך בקמצי חולי מומא כ"ח והרא דפשטא וקיומך דלא דחלא בברורי וכו' בפרט אם הטעות לרפואה יבוא לידי סכנה ע"ז כ"ח וחילופא סכנתא עיי"ש עד ת"ר, שבת ק"ז וקיומך תפילין, גיטין ס"ט וקיומך אילא רעיבא וכן בכל דבר לעשות על אופן הראוי ימי"ל שבת נ"א קיום לב חכם לימינו ב"ב כ"ה וקיומך ומנורה בצפון שולחן בדרום סימנך ומטר אזה לברכה תענית י' וקיומך ומסולתא הרי' דמי (סימן זה ומתנגד קצת לחק דרך ארץ ואם ידבר אדם בלשון נקיה ודרך ארץ וכ"ש לעשות סימן ומתנגד לזה) אלה ובאלה הסימנים לפי פעולותיהם הטובים אשר בכולם נמצאו שמוך להם לשון וקיומך. ובירושלמי אשר גם עלד"ז נמצאים רק מעט סימנים בכ"ז לפעמים סימן שאין בבבלי עיי"ש ברכ' שבת י"ח אמר ר' חזקיה וקימנך וכן תהא מגפת הסוס הפרד.

ב) לפנינו בש"ס סימן מורכב או ממלות שלימות מן הענינים המנלאים שם, ואם גם לכל מלה בפני עצמה יש הבנה והוראה בכל זאת לרוב אין המשך ופי' לחבור וקשור מלות אלו למאמר שלם, או נתחבר הסימן מראשי תיבות של מלות הענין אשר לרוב גם כל מלה בפני עצמה אין שום הוראה ובוונה, וכאשר לפנינו בסימנים אלו בראש או בסוף מאמר הסימן שמוכה מלת סימן ולפעמים גם בלי מלה זאת אבל עכ"פ לא נמצא מלת וקיומך כמו באלו שהובאו באות א' והנה מן ב' אופנים אלו לא מצאתי בשום משנה רק פעם אחד סימן לאלה, לאופן הראשון סימן מורכב ממלות שלימות במשנה מנחות ק"ז סימן ועלים וכו' עיי"ש בהגהות לש"ס, ולאופן השני סימן מורכב מראשי תיבות במנחו' כ"ו בשם רבי יהודה שאמר בלא הטעה זה"ר זה"ב עיין ברטנורה לפי שדרך של ר' יהודה לתת סימנים כמו דצ"ך עד"ש באח"ב (בספרי פ' כי תבוא ועיין הגמ"ן ברמב"ם ה' חמ"צ נוסח הגדה דף ל"ו טעם לסימן זה בשם הראב"ן ריב"א ור"ה, וגם באבודרהם דף כ' שחקרו מאות הכוים אלו עיי"ש ומ"כ בשם הירושלמי ותנחומא ולי לא נודע מזן מקור מקיונית אלו שר' יהודה נותן סימנים*) ורק בגמ' נמצאו הרבי סימנים אלו יתן כוונתי פה לדבר על מה שנמצאו לפעמים מלות בראשי תיבות אשר לרוב

---

*) ולהפסר שהכוונה שר"י נותן סימנים כמו שאמרו מנחות כ"ח ע"א סימנא בעלמא עיין ברש"י ותוס' שם ספקא אי ר' יהודה שלא הטעה ושלא השכח באיזה מנהגה לסימן שעי"ז אתא לאדכורי.

המפורשים אח"ז בגמ' ורק נקצר בלשון ישתמש בראשי תיבות
ברכות כ"א לנטע יפה, פסחים ק"ז רב אמר יקנה"ז סוכה מ"ז
קשב שם ט' גנבך רבקש סנהדרין פ"ו חייב עליו משום נשג"ז
ע"ז לע' חמפ"ג רמ"ח ומח"ג (בתוספתא אין בר"ת וגם אין
בהסדר כמו בגמ') ומנחות כ"ח דדמי לי בזב ושם כ"א דנין תבשע
יתבשם וכו' דכין יג"ל ומשיכו יג"ל עיין בהגהות לש"ק גרסת
רש"ק ובספיקתא זוטרתא פ' לו דף י' בשם ר' מוצי' באריכות
לענין הגרסא נכונה, חולין ל"א והאיכא בקנר אשר עד"ז ומלאכו
זומא י"ח שאמר קומכום בשם ר"מ אבי חגבי וכן ביבמות שכן
פנ"ק עכ"ק ומחפ"ז שם דף ע"ד שכן הדס עב עיין רש"י וכן שם
דף ק"ט במלות שליוות ומשים כרותים בדבר העבד שכ' רש"י
סימנא ובהגהות לש"ק (בשבת כ"ה צריך למחוק לדעתי מלת
סימן גבי פנק עכק וכן גבי מחב"ז שם ול"ל כמו ביבמות אשר
לפי הנראה כתב שם חכם אחד מלת סימן לפרש והמדפיס לקח
בגמ') ועד"ז מגלה כ"ה שרי לבזבוזי בגימל שן עיין רש"י אשר
היה מורגל בפה כי בכל אלה לא יזכר ולא יפקד מלת סימן
ואם גם בלי ספק כאמרו ונשנית בראשי תיבות להיות נזכרים
כן ועיין נדרים כ' ע"ב אמר ר' לוי אלו בני תשע מדות אסני
משגע"ה שכ' רש"י שם סימן הוא אשר מפורש בבה"ג דף כ"ח
ע"ב במלת סימן וכן מ"ש בסנהדרין פ"ז חייב משום נשג"ז בבה"ג
דף י' במלת סימן וכן בתנחומא פ' בשלח לד ע"ב סימן אחר
משוקדים אשר לפנינו במק' ימלא ה"ז בלי מלת סימן, כי אלה
סימנים אשר בתוכם גם איזה שיש להם הבנה כמו מזר קשב
בכ"ז כמו שאמרנו רק על דרך קיצור הלשון הם ואם גם לפי
הלשון של ר' יהודה היה נותן סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב יכונה
בשם סימן ורק על אלה אדבר אשר נראה ונגלה לפנינו שנתנו
למו לסימן ונקבעו בגמ' ומלות אשר בחרו לסימן ומקומרות כדמות
אלי לבנה או ע"י נקודות לפעמים בקוים על ראשיהם אשר
באיזה סימנים הקוים בטעות נרשמו לפעמים באמצע המלה
ולפעמים לבסוף אשר צריך לתקן בכל הסימנים בש"ק שיבואו
הקווים תמיד או בסוף האות או בסוף תברת המלה ומלבד
דקדוקי עניות אלו ימלא הבודק בסימנים עוד כהנה וכהנה ולא
דורש נקודות אני כאמר לו לקו, ומה שמלאתי לנכון להעיר
בפרט הטעיות אשר בהם לתקן כ"א יבוא על מקומו ופה

אדבר רק על מהותם ודרכם ומה שידובר עליהם בהספרים אשר הם תחת ידי. והנה בספרי הראשונים לא מצאתי בדברו דבר על סימנים אלה ומי לנו גדול מרש"י שעשה לעצמו סימן חדש בתמורה דף י"ז ע"א יאסף יפלל אשר נבוכו המפרשים ליישב והנכון בעיני מש"כ ע"ז בספר סדר המשנה דף כ"ז ע"ב אשר לפעמים מפרש על מקומות הסימנים השייכים לאות א', אבל בסימנים אלה חוץ ממגלה י"א סימן שקדך שמפרש שלמה קנחיב דרים כורש ורק עוד במקומות מעטים אשר יבין הלומד גם בלי פירושו הצריכים פירוש ותיקון שתק רש"י, ורק שנים מספרי הראשונים אני יודע א) תוס' בשם הר"ת מנחות כ' ד"ה של אחרים לפרש אלף אחרונה מן מלת שמא, ב) תוס' חולין ד' ע"א ד"ה מכניס שהאיר לנו דרך כי כוונת בעל המסמן להעיר על המקומות שמגלה ר' מנשה במס' חולין *) עי"ש שכ' ומיהו במקומות אחרים וכו' ותמהתי על השל"ה דף ת"ז ע"ב אות ק' ד"ה סימנים שמבאר עד"ז הסימן בשבת ל"ד בגופי' מורא לפרא דחבלא דמלתא אשר אמר שם כי הוא נעלם ומען כל חי שכוונת הסימן על המקומות שנזכר רב אבא אמר רב חייא בשם רב עי"ש ולא העיר כי תוס' בחולין היה לו לעינים בפירוש הזה ובפרט בלי הכלל של תוס' יהי' פירושו נדחה כי מצאנו עוד הלכה ממנו במס' נדה ט"ו אמר רב אבא אמר רב חסדא אמר רב בדקה וכו' ורק ע"י הכלל של תוס' דבריו נכונים שכוונת בעל המסמן רק על המקומות במס' שבת ומצאתי במהרש"א שפירש ג"כ כהשל"ה רק בצירוף דברנו וכן

---

*) עוד היום יפלא המעמס לדעת מן תנא או אמורא כל דבריו המפוזרים בש"ס שכר טוב בעמלו לכוין עניינים אשר עד"ז באתי להגיה במס' ב"ב ד' קנ"ה אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן בבל מקום שנהגו להחזיר ומחזירין תרגימא נהרדעא שאר בבל מאי אשר ל"ע בעיני לפרש ולדעתי במקום בבל בכף צריך להגיה בבל בבית כפול והכוונה כמו שמצאתי ב"ק דף פ"ג. אמר ר' יוסף בר מניומי אמר ר' נחמן בבל בעיר הסמוכה לכפר דמי תרגומא נהרדעא ופי' רש"י בבל שם מדינה ועיר אחרת נקראת נהרדעא וכן בעירובין מ"ה אמר ר' יוסף בר מניומי אמר רב נחמן ב ב ל פי' במדינת בבל מקום שנהגו להחזיר מחזירין וע"ז אמר תרגומא נהרדעא פי' על אותו העיר סובב ולכן שוב הקשה לנכון שאר בבל מאי ונדפס בשיני בבן חנניא לשנת תרד"ג.

שם בהגהות לש"ק (כמלא ומאור בשם חכם זה ג"כ בשבת כ' ע"ב הכל מודים שאם נתקלקלה ומצאתי שהעיר גם בספר קה"ד ע"ז ואם בכל זאת יש להעמיד דבריהם לפי שבמקום הזה לא נמצאו דבריו להלכה מיוחדת ורק להשות המחלקות בכ"ז חידוש שהשל"ה ומהרש"א לא הערו ע"ז ובדרך הזה אשר הראה לנו תוס' יש לבאר הסיון במס' סנהדרין ל"ד (סיון משפט ומענה מטה) כי הגרסא נכונה לא כאשר שם בגמ' לפנינו אמר ר' פפא כ"א כמו שהעיר בהגהות לש"ק שם שצ"ל רב אחא בר פפא והנה שם חכם זה ג"כ בסנהדרין דף ל"ז דיני נפשות מה"מ אמר רב אחא בר פפא אמר קרא לא תענה, וגם שם ע"ב מה"מ אמר רב אחא בר פפא דאמר קרא לא תטה אשר לזאת כוון בעל המסמן דבעל המאמר רב אחא בר פפא המובא פה לענין משפט ג"כ בסנהדרין עוד ב' פעמים לענין מענה מטה ועל דרך התוס' בחולין רק במס' סנהדרין כי במסכתות אחרות הובא ג"כ עיין שבת קמ"ג קפ"ז ב"ק דף ע"ב. גם לבאר עד"ז הסיון בסוטה דף ל"ה (סיון אמת לבדו לויה) אשר לדעתי יש כאן טעות וצ"ל תחת לבדו לכדו בכף וקובב על ג' פעמים שנמצאו בסוטה ר' יוחנן בשם ר' מאיר אשר הוא בדף ל"ה כל לשון הרע שאין בו אמת, דף י"ב ג' פעמים לכדו פוסל אותו רשע, דף מ"ה כל שאין מלוה ואמר לי חכם אחד שלפי הנראה לו ראה הערה זאת בספר אחד ואין להשיב כי גם בדף ל"ו ע"ב והשב באיתן קשתו ומצאנו אמר ר' יוחנן בשם ר' מאיר כי לפי הגרסת של עין יעקב אין הגרסא ר' מאיר אלא רבי והגאון מח"פ כ"י כתב לי שלדעתו גרסת הגמ' נכונה ר' יוחנן בשם ר"מ לפי מש"כ רש"י חולין קי"ג ע"ב כל היכי דקתני משום פלוני לא שמע מפיו אלא מפי אחרי' א"כ ר' יוחנן שהי' תלמיד של רבי כמבואר בהקדמת הרמב"ם לס' י"ה שמע בל"ס כל התלמודים ודרשות רבי מפיו ומשא"כ ר"מ שחי' כמה דורות לפני ר' יוחנן ולא שמע הלכה או דרשה מפיו כ"א מפי אחרים גרסת הגמ' שלפנינו אמר ר' יוחנן משום ר"מ יותר נכונה. והנה גם בספרי האחרונים אשר בביתי לא מצאתי חוץ מהשל"ה ומהרש"א שהבאתי על הסיון בשבת ל"ד מי שמדבר בעניני הסיונים חוץ במהרש"א חידושי אגדות על הסיון לדק גם גשם קס בסנהדרין ל' שכ' שם בשם ספר ישן

שהגירסא בסימן היא נדך הגם סימן לחכמים השואלים בענין תחתיו ולחכמים הנגבים לחם ע״ש לפי דבריו הגירסא תחת בספר קוקר כאשר היא בעין יעקב ואם גם יש עוד שאלת מן לגביהה בן ספיקא לא נמנין עליו או שהשואל מן כלל ג״ב באות מ׳ יום הגיע׳ל מן גביהה נכלל בהגיע׳ל הקובע על מעילא. ואחריהם בס׳ תורת נביאים ומאמר ל״ה דף י״ד על דברי רש״י ומלת י״ד מעדי לא גרסינן אשר ברש״י הנדפס אבל עין יעקב הגירסא כעדי עין ומהרש״א אשר כתב בשם נאן אחד שהתכונה דומה מעדי היה נדפס שם בגמ׳ לסימן על שמות המאמרים ר׳ נחמן דיבל רבנן ור׳ יוחנן וזה היה הסימן של מעדי נחמן יהושע ר׳בנן יוחנן אשר ע״ז כתב רש״י דלא גרסינן דרבב״ה בשם ריב״ל לא בא לפלוג על ר׳ נחמן יבן היבא פירוש זה בשם מקום שמואל בספר תשובה מאהבה תשובה ע״א אשר לולא דבריהם ישלומר ג״כ ע״ד שאמרנו כי אם אין זכרוני כוזב לי לא נמצא רבב״ח בשם ר״י בן לוי רק כאן במגלה ובמס׳ ברכות כ״ד ה״י ויתבך י״ע קריאת שמע, מולין מ״ה נטלה הרלועה שלפ״ז יש לומר שבעל המסקין לומר על רבב״ה בשם ריב״ל שלא נמצא בש״ס רק ג׳ פעמים ותחת מעדי ל״ל נתבי פי׳ ליטלה הרלועה בחולין. ה׳ הולך ברכות. ב׳ בכיון יהודה שיתרן כאן אשר אין זרות ימצא עד׳ז בפירושינו על הסימנים בש״ס אשר לפ״ז לנכון יותר שהביא הסימן קודם הי׳ של רבב״ה בשם ריב״ל אשר הי׳ להביא קודם ר׳ נחמן אם היה קובע גם עליו אם גם לפי בעל מקום שמואל יש ליישב לפי שר׳ נ׳ צריך לתי׳ של רבב״ה בשם ריב״ל לפרש דבריו. חוץ מספרים אלו לא מצאתי מי שמדבר בענין הסימנים, ודי לנו בהדרך אשר הורו לנו ואני רק להוסיף מה שמצאתי בעצרי עליהם כי כוונת בעל המסקין הן אם נותן הסימן ומאמרות שלמות וכן מראשי תיבות או על שמות החכמים ואו על הענינים המובאים אחריהם קובע ורק בזבחים דף ז׳ (חטאת סימן) בא הסימן בסוף וקובע על הדינים המוקדמים של רבא, ושם ע״ז ע״ב (ולא הותר סימן) וגם בלפעמים מורכב הסימן יחד מן שמות החכמים וגם מן תוכן דבריהם ובעל המסקין אותו שתיהם לקח מקצת מן שמותם ומקצת מתוכן דבריהם וחברן יחד, רק בכל זאת גם על דרכים אלה אין להכיר כל אבני מכשול ועוד

רבים ומהמונים אשר להם דרך זרות וגם רבים קשים לבדיקת השכל הצריכים ביאור וגם תיקון במקומות שהם משובשים ע"י הדפוס כי מעת אשר ספרי הש"ס לפנינו וחדל הטעם כי ע"י תכלית לזכרון, ועזר ומגן נגד השכחה חלוף וטעות אשר ומטעם זה לא מצאתי סימנים אלא בש"ס ירושלמי וגם בש"ס בבלי לא נמצאו בכל מסכתא, וגם לא במדרשים ובספרי הפוסקים, ועין יעקב חוץ בפסיקתא זוטרתא פ' מצורע דף ב' ע"ב' בר אליעזר נתן בהם סימנים אמירה ומופת הפנים אשר הוא מאוחר וכן בזוהר פרשת וירא ד"ה ויבוא אלהים סימנך ולאחותו הבתולה ובכ' בה"ג ואין איש שם על לב לשום עין עליהם וגם בעלי הגהות לש"ס רק באיזה מקומות העירו עליהם, לכן אמרתי לא נוכל להעלים עין מהם כל זמן שהם לפנינו בש"ס בלא תיקון וביאור ולמה יאמר ציון עמוד ושכוח אני מישראל, אראלי שמוה ואין איש שם על לב להעביר קולי השיבושים וטעיות. ואם רבים אין משגיחים על דברי השל"ה שכ' ק"ז סודות גדולות מרומזות בסימנים, וסוד ה' ליראיו גם לפי הנראה סימנא ומלתא לפעמים ובכלל בהם מלילת מוסר ויראה, לאיך מי לא יטעם הסימן במסכת ב"ב ע"ד (סימן כל שעה ירקן) ע"ד שאמרו גלגל חוזר בעולם וכן במקומות אחרים אשר העירנו עליהם, בלי ספק יש רבים אשר רב טוב צפון בתוכם ואם רק הם מוגהו ומתוקנין ידיעות הנצרכות להם אשר לזאת אמרתי לאסוף ולערוך אותם במחברת הזאת לפי סדריהם בש"ס עם מה שביכלתי להעיר עליהם, ואם גם לא אוכל לברר מי, ומתי, ולמה כתבו סימנים במקומות אלה ולא במקומות אחרים יותר לפי הנראה לחלוף טעות ושכחה ובפרט על שנות את מעשי שלפעמים בוחר מלות שלימות ולפעמים מלות מראשי תיבות וגם באלה ברירת האותיות וצירופיהם שונים ומשונים אשר בל"ס הכל בכוונה ומיוחדת הנעלמה לנו, ולא נוכל לומר במקומות שצריך פירוש שיש כאן טעות הדפוס, בכל זאת למען ציון לא אחשה ואבוא לעורר על הבנתם ותיקונם ואולי יבואו חכם להיות דורש לציון ולרחם על מלאכה הישנה והרסה הזאת ואתם הבונים לבנות ולכלול אותה עם כל ביאורים ותיקונים הנצרכים להציג הלוכים במוקדם והסימנים הגרועים יעשה למומחים להחזיר האבידה.

ברכות

לב ע"א סיום מעשים צדקה קרבן כהן תענית מנעל ברזל
אם בין המאמרים בשם ר"א לענין תפלה לפי שדבר
בערבה שגדול יותר ממ"ע וקרבנות הביא ג"כ שגדול
ערך התענית מן הצדקה שכל אלה דרכי תשובה ומעבירין
רוע הגזירה ורק מסברה שזה בגופו וזה בממונו בלי
להביא ראיה כמו באחרים מן הפסוקים אע"ג שרבי
אלעזר בעצמו ירושלמי תענית פ"ב דף ה' הביא קרא
ע"ש תפלה צדקה תשובה וכו' איזה צום שאני חפץ בו
הלא זה צום אבחרהו פרוס לרעב לחמך מאי כתיב בו
אז תקרא וה' יענה ועד"ז ברכות ז' אגרא דתעניתא
צדקה. תענית ע"ז לא שק ותענית גורמים אלא תשובה
וגם שכן מצאנו באנשי נינוה לא נאמר וירא אלהים את
שקם ואת תעניתם אלא מעשיהם, בכ"ז לפי אך הסדר
יהיה נכון אם לא יהיה הפסק בין עניני תפלה ע"י
המאמר גדול התענית ולהקדים ולסמוך אך דר"א גדולה
תפלה מן קרבנות לאך מאמר גדולה תפלה ממ"ע ובפרט
לפי הנראה אין מקום המאמר דרבא לא גזר תעניתא
ביומא דעיבא שנאמר סכות (צ"ל דכ"ש תענית) כמו
שלפנינו סמוך לאך דר"א מיום שחרב בה"מ כ"א לאך
דר"א גדול התענית, ובעין יעקב מאוחרים כל עניני
תפלה מן ר"א בהשמטת דברי ר' יוחנן כהן שהרג את
הנפש אסר לפניו בגמ' לפי שגם הוא סמוך דבריו על
הפסוק ופרישכם כפיכם ואחר שהביא שם מענין תפלה
גם מאמרים אחרים מגמרא הביא אך דר"א גדולה תענית
יותר מן צדקה ואך דרבא לא גזר תענית בד"ע. והנה

אם בכ"ז רצון בעל המסון ע"י נתינת הסימנים להיות המאמרים בסדר הזה כמו שלפנינו הי' לו להקדים מנעל ואח"כ תענית עכ"פ אחר בל"כ היה כן מוקדם ורק ע"י המדפיסים בא מאוחר ויש לתקן ולהקדים בהסימן מנעל לתענית.

גז ע"ב הגוף מעין משיבין ומרחיבין סימן. ג' נכנסין לגוף עד סוף המאמר.

שם חמשה וששה ועשר סימן. חמשה אחד וששים סימן עד סוף הענין.

שבת

כה ע"א סימן פנק עכש וכו' ומחפ"ז סימן. לדעתי למחוק מלת סימן כמו שכתבתי בהקדמה.

לד ע"א סימן בגופיה זימרא ליפרא בחבלא דמילתא עיין הקדמה בשם השל"ה ומהרש"א.

נה ע"ב ראובן בני עלי בני שמואל דוד ושלמה ויואש סימן. דברי רשב"נ אמר ר' יוחנן שכל האומר עליהם שחטאו אינו אלא טועה וצריך להגיה בהסימן יאשיהו במקום יואש וגם להקדים מקום הסימן קודם המאמר כל האומר ראובן.

סג ע"א סימן זרות. לדעתי צ"ל ורעות וקובב על הדרשות מן הפסוק והדרך צלח עולין לגדולה שנאמר צלח ר'אב יכול שלא לשמה ת"ל על דבר אמת יכול אם הגיס דעתו ת"ל וענוה צדק ואם עושין כן זוכין לתורה שנאמר ותורך נוראות ימינך.

קח ע"ב עזין לנון ואתרוג סימן. ג' תני ר' יהודה בר חביבא ולא נקט בהסימן בילה ורק ראש המלה.

קכט ע"א סימן שנמסר. שמות החכמים שמואל ר' יוחנן ר' נחמן ר' יוסי ר'בא.

שם הקיז ברות טעמא שהם סימן. דברי רב ושמואל ואתה זיקא נקט בסימן ברוח.

קמג ע"א שרבב שפ"ז סימן. שמות החכמים שמואל ר'בה ר' הונ'א אמ'ימר ר' ש'שת ר' פ'פא ר' ז'כריה ועל

המקשן רב אבי לא מקשן ואפשר נכלל גם בשי"ן של רב ששת).

קנו ע"ב ערל שח"ז סימן. ע'ולא ר'ב ל'וי סוברים הלכה כרב יהודה, ש'מואל ר' יוח'נן ז'עירי אמרו הלכה כר"ש. בגמ' זעירי קודם לר' יוחנן ובסימן מאוחר.

עירובין

יח ע"א דיו למנודה שבח זוית נתקלקל בנידה שלשה סימן. מאמרים של ר' ירמיה בן אלעזר ול"ל ומזמות נתקלקל גם חסרו ב' מלות בהסימן והמאמרים כל בית שנשמעין בו דברי תורה בלילה וכו' ומיום שחרב בה"מ וכו' אמר בשמו שם.

יט ע"ב ארוך יותר בתל אילת הנר שיבשה סימן. איבעיות אביי ורבא שם סימן.

נג ע"א סימן שמנה עשרה ושנים עשר לימדנו בדוד ויבן ומאמרי' של ר' יוחנן. י"ח ימים גדלתי שנים עשר תלמידים בשתיים לימדן והמלית בדוד ויבן הן עשות וצריך להגיה בדורו לבן כי קובעות על המאמרים של ר' יוחנן רבי הושעיא בריבי בדורו לבן של הראשונים ומצאתי שוב בש"ס דפוס פראג כן בשם ש"ס דפוס ווילנא וגם פה לא הביא בסימן מלה על מאמר של ר' יוחנן בסוף מכין שמחל לו הקב"ה. כי דוחק שקובע על מאמר שם דוד דגלי מסכתא כמובן.

נד ע"א סימן ענקים לחייו לוחות חרות. דרשות של רבי אלעזר.

סג ע"א סימן זלא להביא ומלך איקא ויעקב. לדעתי תחת היוד במלת זלא צריך להיות רי"ש אשר בתוספת עי"ן אותיות אלעזר והמעשה נראה מוכיח שתוכן הענין זילותא דת"ח. להביא צ"ל ומהריניא הוא הוא בקיצור מלה זאת, ולפי שלא נזכר שם אביו לקח שמו ושם עירו, ובשאר החכמים לקח האב במקום בן ר"א בר תחליפא, ר"א בריה דרב איקא ר"א בן יעקב.

עה ע"א סימן אילונה עלמה בבית יחידאה רבינא דלא משכח בפנים מקום הסימן שייך לעיל וכוונתו על הקושיות לרב דימי אמר רב ינאי.

צו ע"א שילי עצבי סימן. צריך פירוש אם מלת שילי סובבת על על הנאמר בסמוך בשם אבוה דשמואל בר ר' יצחק שמפרש ישנות כל שיש בהן צרורות ומקושרות אשר ש"ר' ש'מואל י'צחק או שמואל י'שנות ר'צועות והוא סימן מורכב שם החכם ותוכן דבריו למה אות יוד בסוף וצריך להיות איזה אות מן מלת מקושרות גם על מה סובבת מלת עצבי כי אפי' על חדשות שיש בהן רצועות ולא מקושרות לא ככלל בה, וגם אין לומר שכוונת בעל הסימן על מאמר המוקדם לענין הפלוגתא בין ר"מ ור"י, ובפרט שמלת עצבי על מה שאמר ר' יהודה אמר רב לפרש צבתים וכוונת בעל הסימן צ'בתים ר' י'הודה אמר רב' אשר למה הוראת העי"ן במלת עצבי עד"ז, וגם על מה שמפרש ר' יצחק בר"י דרב יהודה מחסיך עליהן ומביאן לכוונת ע'ליהן ר' יצ'חק ברי' דר' י'הודה הוא דוחק אשר עד"ז צריך פיר' ותיקון ועיין קה"ד דף ע' אשר אפשר תחת אבוה דשמואל בר ר' יצחק צ"ל ר' שמואל בר יצחק כמו לעיל דף ל"ו ע"ב אמר רשב"י מקום יש בראש.

פסחים

סח ע"ב עב"ם סימן אין הכוונה על תוכן כ"א על שמות החכמים ואין סוף מלת הסימן מ"ם אשר לפ"ז סובב על ע'צרת שבת' פורי'ם כ"א על ר' אלע'זר, רב'ה, ר' יוס'ף והאות בסוף היא סמ"ך.

קיב ע"ב מק"ש סימן ג' דברים שלוה ריבר"י את רבי מ'ום מק'א אש'תך.

קיט ע"א דיאש אדיש כשדך מאודך סימן. דברי רשב"ג אר"י ד'וד י'שי א'חיו ש'מואל א'חיו ד'וד י'שי ש'מואל כ'ולן ש'מואל ד'וד כ'ולן ומלת מאודך פירוש מאודך כי עניתני

ועיין רשב"ם משום כבוד ישי ושמואל וכו' שאמרו מאורך ומלמטה כופלין אותו.

במסכת ביצה וחגיגה לא נמצא סימן.

מועד קטן

כה ע"ב הכין יוחנן זירא אבא יעקב יוסי שמואל חייא ומנחם סימן. שמות חכמים הנספדים ור' תנחום בר חייא וכן החכמים הבאים ומאוחר לא נכון, גם בגמ' מאוחר יעקב ליוסי וגם תחת רב אשי בגמ' לקח בסימן שמואל וכן הוא בעין יעקב דרב שמואל בר יצחק ובשם ר' אשי אתעקרו כל ארזיא ע"ש עוד תחת ר' יוחנן רבי פדת ובמקום אלישב ר' יצחק בר אלישב.

במסכת ראש השנה לא נמצא סימן.

יומא

מז בין הבינים פשט מתן ופזר וחשב בחפץ חבירו סימן. אם לפי הנראה סובב על הספקות של ר"פ בב"ז ל"ב בין הבינים ספק הראשון בין הבינים ומהו פשט אם יש לומר שכן על מה שאמר ר"פ פשיטא כי מלוא קומצו, פשיטא כי מלא חפניו בכל זאת הקדים הסימנים על הספיקות קומץ בראשי אצבעותיו, חפן בראשי אצבעותיו, דבקו לקומץ מלא חפניו שאמרו מחוקות או גדושות אשר לכל אלה בהסימן רק מלה אחת, וגם מלת מתן אין הבנה כי אם גם לדחוק שהוא בדרך ראשי תיבות על הספק ח'פן בראשי אצבעותיו מ'לוגמא ולמעלה מן הצ'ד ו'קרבן זו הלל זו אשר ל"ל המגלו בב"ז עוד חסרים מלות הסימני' כאשר אמרנו על ג' ספיקות האחרות ולדעתי חסרים בהסימן המלות קומץ חפן דבקיה אשר שייכים על הג' ספיקות ובמקום מתן ל"ל ומחק וסובב על הספק מלא חפניו מחוקות או גדושות אשר לנכון עד"ז אח"כ בהסימן

ומפזר על הספק נתפזרה הקטרת וחשב על הספקות חשב בחפינת גחלים וכן על הספק חשב בחתיית גחלים וחבירו על הספק חפן חבירו.

במסכת סוכה לא נמצא סימן.

תענית

ח ע"ב קיבוץ גייסות לדקה מעשה (צ"ל מעשר כמו שהוא בהגהו' לש"ס) פרנס ומאערים של ר' יוחנן.

טז ע"א רחוב תיבה שקים אפר אפר קבורה ומוריה סימן. העניים שאמר עליהם הטעם.

מגלה

יא ע"ב סימן שקדך עיין רש"י.

כה ע"א בלא עקן נספה סימן. נקראין ומתרגמין ב'ראשית ל'וט ת'מר עגל ק'ללות וברכות אזהרת ועונשין' אמנון' ותמר אבש'לום פ'לגש בגבעה הוד'ע עיין בה"ג דף ל"ו שלא הביא ה' על הודע ולקח ר' על מרכבה והסימן בל"ד עקן נספר.

שם רעבדן סימן רעב נקרא ולא מתרגם ר'אובן מעשה ע'גל השני ב'רכת כהנים ד'ן לא נקרא ולא מתרגם דוד ואמנון' ובבה"ג לו רק הסימן רעב.

כז ע"ב זלפן סימן הנשאלים מתלמידיהם ז'כאי אל'עזר פ'רידא נ'חוניא אם לא מסמן על שאלות האחרות במה הארכת ימים אומי לא על השאלה אשר עד"ת מתלמיד לרב שאלו תלמידיו את ר' זירא במה הארכת ימים ואפשר לפי שר' זירא אמורא.

יבמות

סג ע"א סימן אשה וקרקע עזר זאת שתי הברכות תגרי פחת

המאמרים של ר' אלעזר כל שאין לו אשה קרקע זאת הפעם ונברכו שתי ברכות ובעין יעקב הגרסא שתי בריכות רק ומלת 'תגרי אשר לפי הנראה סובבת על המאמר של ר"א עתידין כל בעלי אומניות אין מובן ולדעתי בא הטעות מה שאמר שם רבא ומרמי לי תיגרי ול"ל במקום תגרי אומניות ומלת פחתי על מה שאמר שם בשם ר"א אין לך אומנות פחותה. וגם פה להעיר שלא נקט בהציון מלה על מה שאמר שם אין פורעניות אשר לפי הנראה אין זה ר"א בר אבינא וכן הוא בילקוט עי"ש בהגהות לש"ק:

פז ע"ב ציון אמר לי' לא נעשה ונעשים במיתה נעשה' ולא נעשה בולד יבם ותרומה יבום ותרומה ציון סובב על תוכן דברי ר' יהודה לרבא אשר צריך תיקון כמובן גם יש למחוק מלת ציון הכפולה ולפי הנראה היו זאת שני ציונים נפרדים.

קב ציון התרת יבמה קנדל. על הדינים של ר' יהודה אמר רב בעמוד א' ב'.

כתובות

יט ע"א ציון בא"ש שמות חכמים המתחלים רב"א אב"י רב אש"י.

נג ע"ב ציון דגברי שק זרף מאנה ויבמה שנייה ארוכה ואנכה ומלת דגברי אין שייכות להציון אשר דרך זר לו כי הוא מורכב שק זרף שמות החכמים של בעלי האיבעיות ש'שת ר'ש לק'ש אלעז'ר ר'בא רב פ'פא והמלות מאנה ויבמה וכו' הן תוכן האיבעיות ומלת דגברי רק הוספה מיד מאוחר.

צא ע"ב ציון אלף ומאה מלות בכתובה יעקב זקף שדותיו בדברים עסיקן הדינים המובאים עד המשנה וכן הוא בבה"ג דף כ"ה ע"ב.

קידושין

כ ע"ב סימן עבד בית חלאים בית עבד קרובים ד' ספקות שם.
כא ע"א סימן חרש חבש זמן סימן בחוץ סימן על שמות החכמי' א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי איכא למיפרך אל רב אחא סבא לרב אשי משום דאיכא למימר וכו' א"ל מר זוטרא בריה דר' מרי לרבינא איכא למיפרך.

גיטין

ח ע"א סימן ע"ב בר רק. בשבה דברים שוותה סוריא לא"י ולא"ל עיפרה עבדו המצ'יא ומעשר ר'ולה ליכנך הק'ונה שדה.

נדרים

כא ע"ב סימן אסי ואלעזר יוחנן וינאי שמות החכמים אשר באו לפניהם המעשים.

נזיר

נב ע"ב סימן יחיד שהוא גילגה ואחד ד' תירולים אשר לפ"ז חוץ ממלת יחיד אשר כוונה על תירוץ הראשון כל היכי דפליגי רבים לאפוקי יחיד ג' מלות האחרות לריכות תיקון ובמקום שהוא ל"ל מלה אחרת ומתירוץ שני כי קתני אבר מן המת, במקום גלגה ל"ל גלח מתירוץ ג' כל היכי דכזיר ומגלח וכן מלאתי בש"ך דפוס פראג ותחת ואחד ל"ל הדר מתירוץ ד' כי קתני כל היכי דהדר.

סוטה

לה ע"א סימן אמת לבדו לויה. דרשות של הפסוקים ויספרו

לשה״ר שאין בו דבר אמת, ויהא וכי בלבד וכו׳ עלה כעלה ובמקום לויה צ״ל עליה אשר על כל אופן הן אם הגרסא לויה או עליה בסימן זה מליצת תוכחה כי רק האמת לוית חן אשר תלוה את האדם בכל דרכיו ועניניו ורק הוא האמת אשר תגביה את האדם על מרומי החיים והנכון כמו שכתבתי בהקדמה כי צ״ל לכדו בכ״ף.

לח ע״ב סימן מתאוה לברכה דומן בעבודה כוס ומכיר נהנה בעגלה העניים של ריב״ל גם כאן לא מסמן על דברי ריב״ל כל כהן שלא נטל ידיו.

מא ע״ב סימן אף עובר גיהנם בידו נידה גולה ומאמרים של ר׳ אלעזר ומקום הסימן לפני המאמר של ר״א כל אדם שיש בו חנופה מביא אף לעולם.

ב״ק

נו ע״א סימן העושה בקש ושליח חברו נשבר. הענינים בקושיות הגמ׳ והאיכא.

שם ע״ב סימן החזירה לעולם חשב חייא אמרת נשבר שבר. מלות הענינים אשר שם בקושיות הגמ׳ ומלת שבר לבסוף מן ליתא מסייע.

פ ע״ב חבר ביה בתן סימן על המאמר מתריצין על הסיכוך בשבת שהוא רבי א׳חא בפ׳ משום רבי אב׳א בפ׳ משום רבי אד׳א בפ׳ (וצריך להגיה במקום חבר חבד בדל״ת) ואמרי לה אמר ר׳ אב׳א בפ׳ משם רבי חי״א בפ׳ משום רבי אח׳א בפ׳ ואמרי לה אמר ר׳ אב׳א בפ׳ משום רבי אח׳א בפ׳ משום רבי חני״נא בפ׳.

צט ע״ב קלן סימן. ראשי התיבות והמשניות דר״מ ק׳סרו נ׳לבוע נ׳שברה.

ק ע״א דל מ״פ סימן ג״כ ראשי התיבות והדינים של ר״מ ד׳ן. נ׳לבוע המ׳שכך. מחילת הכרם שנפ׳רצה.

קב ע״א סימן קבן. יתיב ר׳ יוסף אחורי דרבי אב׳א קמי דרב הונ׳א.

ב״מ

כא ע״ב סימן פוגש ממסכנטי כבשצו. צ״ל ממסגטי כנסמן המלות מן המשניות וברייתות אשר הן בת״ש וכן מבוקתני דמרי בר איסק לפי הסדר בגמ׳ עד סוף הסוגיא פ׳ ת״ב פירות ומפוזרין, מ׳ מעות ומפוזרות ג׳ עגולי דבלה ב׳ ולשונות ארגמן מ׳ המולא מעות מ׳ מאימתי כל אדם ק׳ קליעות בדרך ג׳ גנב וכן גזלן ודוחק שהוא כון שסובב על מה שאמר שם כ׳טל וכ׳תן ט׳ שט׳ף נהר י׳ על הסיפא אם הי׳ו שמתרץ יכול להציל ע״י הדחק כ׳ כ׳ילד אמרו ב׳ בוקתני שאקלעי שם אמימר ומר זוטרא ורב אשי כ׳ או שסובב על בר איסק שדרכו לבחור האב במקום בן או שהוא מן אריס כי דוחק שתהא הנון צ״ל כף והב׳ אותיות כ׳ ס׳ הן ראשי התיבות מן כ׳ס׳יפותא בגמ׳ ע׳ ת״ש עודהו הטל ז׳ צ״ל ן׳ נו״ן ומצאתי בכ״ח מחברת ז׳ דף רכ״ג שהוא התחלת הסיפא דעודהו הטל כ׳גבו ולדעתי הוא יו״ד וסובב על הת״ש דאמר ר׳ יוחנן משום ר׳ ישמעאל בן יהוצדק אשר שמות כל החכמים אלו ביו״ד ועיין בהגהות לש״ס שהוא ר״ש, וגם יש לומר שהוא ז׳ זי״ן ומסמן על מלת ז׳ו שאמר יצאה ז׳ו שאבודה ואם סובב על ר׳ יוחנן יוכל להיות גם נו״ן עיין שבת קכ״ט סימן שנאמר אשר הנו״ן על יוחנן אם גם לפעמים בוחר מלת יוחנן אות אחר וגם אין דוחק שמסמן הנון על מלת נהר במאמר הזה ועל כל פנים הסימן כמו שלפנינו בש״ס צריך תיקון.

לב ע״ב סימן בהמת בהמת אוהב שונא רבנן ראשי המלות והעניכים אשר הביא לסיוע וכן ונחלה אשר הן בקושי׳ ת״א

נא ע״א סימן זב רש. שמות המתרצים ר׳ אלעזר רב׳ה ר׳בש ורב אש׳י שאמר דייקא נמי.

סח ע״ב כמה עזי ותרנגולין ועגלין סימן. המלות מן ד׳ ת״ר.

ב״ב

ב ע״ב סימן גינה כותל כופין יחולקין חלונות דרב נחמן המלות בת״ש:

ט ע"ב סימן גדול מקדש משה. מאמרים של ר' אלעזר*) גדול המעשה בזמן שבית המקדש קיים. גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו (גם שם בשני דר"א מאי דכתיב וילבש צדקה כשריון הסמוך לזה) וגם בסימן הזה מליצה נחמדה.

טו ע"א ימשק סימן. י'שעיהו. מ'שלי ש'יר השירים ק'הלת.

שם קנדג סימן. יחזק'אל שנ'ים עשר ד'ניאל מגלת אסתר.

מא ע"א ענב סימן אם גם לפעמים בסימן חילוף האותיות מוקדמים להיות מאוחר אשר לפ"ז יש לומר שסובב על מעשה דרב ע'נן (ולא כערוך ערך בדק שהגרסא חנן עיין בהגהות לש"ס) ב'דקא ר' נ'חמן אשר ל"ל ענן בית במקום כף בכ"ז נכונה שהכוונה על ג' הסיפורים שהביא שם רב ענן שקל בידקא. רב כהנא שקל בידקא אשר ל"ל כף במקום נון או שהוא הנון מן כהנא. ההוא גברא דדר ב'קשתא ב'עיליתא אתא ומרי דב'יתא וכו' מאי בעית בהא ב'יתא והבית בסימן סובב על אחד מהמלות אשר הן מסומן כמובן.

מו ע"ב עמלק סימן על עניני דת"ר ע'רב מ'לוה ל'וקח ק'בלן.

עג ע"ב סימן כנפרא דתכילתא טרקטיה עקרבא לקלתיה אם גם אין קשה למה לא נתן סימן על ענינים הקדומים מרבה

---

*) עיין שם ברש"י זכה למזל טוב אשר לא ידעתי לפרש את הכוונה משום דעשר לא בזכותא תליא אלא במזל איך מפרש לא זכה שלא זכה למזל עניים מרודים ולינה כענם אם אין לו לתת לעניים ועיין עין יעקב שהמאמר הזה זכה במקום שאמר ר' אלעזר בזמן שב"ה קיים אדם שוקל שקלו עכשיו שאין ב"ה קיים זכה הלא פרוש לרעב לחמך ויש עוד נוסחא שלישית בילקוט שמעוני ישעיהו נ"ח עיי"ש ולדעתי היה כתוב ברש"י למעשים טובים בראשי תיבות למ"ט והמדפיסים טעו וכתבו ברש"י למזל טוב אשר עי"ז לנכון לא זכה פי' למ"ט עניים מרודים תביא בית רק באות ומצאתי גם ברש"י עירובין נ"ד ע"א שכתב זכה למזל טוב ובהגהות לש"ס דפוס פראג במס' יבמות ס"ג ע"א ד"ה זכה עוררתי העיר על דברי רש"י בעירובין שכ' זכה למ"ט אשר באות לפי הגהו' מ"ק דף כ"ח בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא אלא במזלא וכן במדרש רבה פתיחת איכה רבתי אלו זכיתם פי' שהייתם צדיקים ועושי טוב וכן בכמה מקומות בש"ס ומדרשים נראה שהכוונה זכו הפי' על ידי הזכות של יראה ומעשים טובים אשר ממעט זה גם ברש"י עירובין נלמד הטעות ע"ד שאמרנו ובב' מקומות אלו במקום מזל טוב נ"ל מעשים טובים.

בר חנא אשר כבר אמרנו כי בל"ק היה לבעל הסימן כונה מיוחדת באלה לחשב טעות או שכחה בכל זאת יש להעיר שמלת טרקטיה בסימן לא כמלאת בהך מאמרים של רבב"ח ועיין נדרים ר"א ערך גבי עקרבא ומש"כ רמ"ל ז"ל בערוך ערך ערק. וגם אשר בהסימן מלה רומזת על המאמר תא אחוי לך בלועי דקרח לכן הנכון כדעת בני הב"ח המפואר מה"ו נחום כ"י שמלת טרקטיה הוא טעות ול"ל במקומה קוטרא אשר רומזת על המאמר תא אחוי לך בלועי דקרח וכו' קא מפקי קוטרא ועד"ז גם בסימן להקדים המאוחר.

עד ע"ב סימן כל שעה ירדן מאמרים של ר' יהודה אמר רב ויש בסימן זה ענין מוסר במליצה נחמדה ע"ד שאמרו במ"א גלגל חוזר בעולם פי' בכל רגע פגע בכל שעה אנו רואים יורדים ממרומי הצלחה.

שם סימן ימים גבריאל רעב על המאמרים של רב דימי אמר רב יונתן אשר במקום רב דימי אמר רב יונתן עתיד גבריאל ל"ל ג"כ כמו בהמאמר המוקדם והמאוחר תחת ר' יונתן ר' יוחנן ובעין יעקב הגרסא אמר ר' יונתן מאי דכתיב על ימים יסדה אמר ר' יונתן עתיד גבריאל אמר ר' יונתן בשעה שלויתן רעב.

עח ע"ב סימן זגם נכן. אבייא אמר דרבי אליעז'ר רשב"ג' (כדרכו לפעמים האב במקום בן) ר"מ ר' נ'תן ס'ומכוס נ'חום המדי כולהו סבירא להו וכו'.

פט ע"א סימן אין מעייכין ואין גודשין באגרדמין ובליטרא שלשה ועשר כפש ומשקלות ממחק עבה לא תעשו לא יעשה המאמרים של ת"ר ובגמ' תחלה אין גודשין ואח"כ אין מעייכין ושני מלות לא יעשה בסוף הסימן יש למחוק כמובן.

צ ע"ב סימן אוצרי פירות אין אוצרין ואין מוציאין ואין משתכרין פעמים בבלים מתריעין ולא מוציאין על המאמרים בת"ר ובתניא נמי הכי ובמקום לא מוציאין נכון יותר אין יוצאין כאשר הוא בת"ר.

צא ע"א סימן מלך אבירהם עשר שנים שנפטר נתנשא לבדו. מאמרים של רב חנן בר רבא אמר רב ומלת מלך על אלימלך ומלת לבדו אשר לא נמלא בגמ' אפשר סובב על הקב"ה לפי שבראש הפסוק לך ה' פי' לה' לבדו הגדולה ושני מלות נתנשא לבדו על הך מאמר אפי ריש גרגותא משמיא מוקמי' ליה.

צא ע"ב סימן סלע פועל חרובא עליה אמרין. מאמרים של ר' יוחנן

צב ע"ב סימן אשה ועבד שור שורין ופירות. הענינים שהובאו שם לקושי', ושורין על לימא כתנאי שור שהיה רועה.

צד ע"א סימן כל תרי שערי דר' אבין כר' נחמן אוכלא וקבלנותא המלות מן עניני הקושיות אלשנא קמא

קיו ע"ב סימן לרב ללפחד ויוסף איכפל מנשה יחשב כוכת המשמן. על ו' קושיות שהקשה ר' פפא לאביי וג' מלות האחרונות מן הסימן על ג' קושיות קי"ח ע"ב.

קטז ע"א סימן הדד עני וחכם דרשות של ר' פנחס בן חמא.

קכב ע"ב סימן נפשם, שמות החכמים אמר רב נחמן אמר רב פפא רב אשי ומ"ר בר רב אשי.

קנא ע"א סימן זוטא איתי דעמרם מתרתי אחותא רב עוזי ורב דימי ורב יוסף. סיפורי המעשים וצריך פירוש על מאי סובבת מלת ומתרתי אי משום דבמעשה היו ג' אמהות ושתי אחיות או על איתי דרמי בר חמא שנתנה ל"ב בניה או על אחתי דרב עוזי שנתנה ל"ב אחיות ולדעתי למחוק מלת ומתרתי וגם נכון יותר במקום זוטא זוטרא כמו שהוא בש"ס דפוס פראג ותחת רב יוסף בר יוסף.

קנג ע"א סימן מניח ר' מאיר ר' נתן ובר יעקב אכוים.

ע"ז

ד ע"ב יום מעיד נירף בעגל סימן. מאמרים של ר' יהושע בן לוי. בסימן זה נרמז דבר מוסר ע"ד שאמרו אין לך יום שאין לך מעון העגל שנאמר ביום פקדי ופקדתי.

סנהדרין

ו ע"ב סרמש בנקש סימן. תנאים המובאים ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ר' אליעזר' אומר הרי שגזל ר' מאיר אומר לא נאמר בולע ר' יהושע בן קרחה אומר מלוה לבלוע. קשי' ליה לרב"י

אלא רב"א אומר אף על פי שלא שלש (בע"י ליתא כמו שהעיר בהגהות לש"ס) ר' שמעון בר מנ"סיא אומר שנים שבאו לפניך וריש לקיש אמר שנים שבאו לדין עיין בהגהות לש"ס ר' יהוש"ע בן קרחה ולא הביא ח' מן חכין שאמר לא תבנים כמו שהוא בהגהות לש"ס בשם התוספתא שלא נזכר רבי חנין כלל.

ז ע"א שמעי ושתי שבע זמירות הוא סימן. הסיפורים שאמר שמואל לר' יהודה דשמע ואדים אלפוה. אתרתי תלת גנבא. שב בירי לשלמנא. לזמר זמר וליזיל באורחא. ועל שני הסיפורים האחרונים דאמר' רב שמואל לרב יהודה בעללתים ימק. גם אים שלוני אשר בטחתי. לא הביא בסימן רק מלת הוא או כמו שהערכו דפעמים לא מסמן על כל המאמרים, ואפשר שיש כאן טעות הבא מן המדפים שבסימן היו ב' מלות היא על העובדא היא כייתא ודיקולא שפיל ומלת הוא על עובדא ההוא דקאמר אים שלוני והאמין המדפים שמלות הכפלות הן טעות ולקח רק מלת הוא והשמיט מלת היא אשר באמת היו שניהם מן הצורך לב' ענינים ועד"ז יש להגיה ולהוסיף מלת היא בסימן.

שם אמת ממון ויראה סימן. מאמרים דרבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן. ואם גם לפי הנראה לעולם יראה דיין עצמו מפורש רמה אם גם סובל משרש ירא כאילו חייב בכל זאת מלילה עומדה שהדיין צריך להיות איש אמת שונא ממון ובעל יראת ה' ע"ד הכתוב יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע ויש להגיה שנוטל ממון וכן הוא ברי"ף, רא"ש טור וש"ע אשר עי"ז לנכון מלת ממון בסימן

י ע"ב זמן נשיא צריך גדי סימן. ד' ת"ר אין מעברין את השנה אלא במזומנין. יצלה נשיא. היתה צריכה מפני הדרכים. לא מפני הגדיים.

יט ע"א חזר והלך וסיפר סימן. דברי ר' יוסי שחזר הדבר לישנו. התקין שלא תהא אשה מהלכת. שיהיו נשים מספרות.

שם ע"ב חנינא קרא יוחנן ואשתו אלעזר וגאולה שמואל בלימודו סימן. שמות ד' חכמים אשר בג' הראשונים גם מלה אחת מלשון הכתוב ובשמואל שגם המלמד כאילו ילדו.

כו ע"ב סימן דבר ועריות גנב. ג' דינים של ר' נחמן.

לב ע"א סימן ח ד פ ש תחת הדלית ריש כי מכון על ר' ח'כיכא ר'בא
ר' פ'פא ר' אש'י.

לד ע"ב סימן משפט מעכה מטה עיין הקדמה.

לח ע"ב שעה בסוף ארמי סימן המלות מג' מאמרים של ר' יהודה אמר
רב וגם פה להעיר שלא לקח בסימן מלה מהמאמר בשמו אדם
ראשון צדוקי היה.

לט ע"ב סימן קרא וזכה באדוס על ר' יצחק ועיין בהגהות לש"ס.

מ ע"ב סימן פלט סייף התראה שכן ממונן פ ל ט שכן ב ס י י ף שכן
צריכין ה ת ר א ה.

מח ע"א סימן כפה כפשי דאליבא כבישא דאומנא צ"ל כ י ש או ב כ י ש א
ובעל המסמן לקח רק ג' הראשונים ועל האחרון: מיתבי כ פ ה. ת"ש
כ פ ש שבנאו. ת"ש החולב ק ב ר. ת"ש האומר ל א ו מ ן. והך
ת"ש ונקבר חדש. מותר המתים. היה אביו ואמו מזרקין הכיח
או שנשמטו בדפוס כי דוחק לומר שכאן סימן מורכב ומלת
כבישא ראשי תיבות מן הת"ש קבר חדש הטיל בו כ'פל, והאותיות
כ י הן טעות הדפוס וכמחק הקו מהיו"ד אשר בצירוף ב' אותיות
אלה מ' ותובב על הת"ש מותר המתים והסימך סוף האות מן
כיס והאלף על הת"ש מן א'ביו ואמו אשר ראוי לפי סדר הגמ'
להקדים לאות סמך שסובב על מלת כיס בת"ש המאוחר. ואולי
מלת כבישא בטעות כאן ושייך לעמוד ב' על הך דת"ר הרוגי
מלכות כ כ ש י ה ן למלך.

נז ע"א גשר סימן. ג'ילוי עריות ש'פיכת דמים בר'כת השם.

נח ע"ב מגביה עבדו שבת סימן. ומאמרים של ריש לקיש.

סא ע"ב סימן עבד ישתחוה למשיח. מאמרים של אביי.

עז עב סימן. קולס תרים קימכין בכותל. דינים של רבא.

עט ע"ב סימן בשרק. ג' מתרצים רב אב'הו אמר שמואל, ריש לקיש',
ר'בא אשר לפ"ז הקוף מיותר וצריך לומר ב"ש על אב'הו אמר
ש'מואל ר' רבא ק' ריש לקיש.

צ ע"ב צדק גם גשם קש סימן עיין הקדמה.

ק ע"ב סימן זירא רבא משרשיא חנינא עוביא ינאי יפה יוחנן מרחש
יהושע מקלר סימן מורכב משמות חכמים והוכן דרשותיהם ואשר
בחר בעל המסמן דרך זר בל"ש לכוונה מיוחדת.

קו ע"ב סימן שלשה ראו וחלי וקראו. מאמרים של יוחנן.

שם סימן גבור ורשע ולדיק חיל וסופר. מלות הפסוקים אשר מפרש ר' יצחק וחסר בסימן מלה על מה שאמר מאי דכתיב גם אל יתלך לכלה וגם על מה שאמר מאי דכתיב יחתך ויסחך ועיין הגרסא בע"י.

שבועות

ה ע"א סימן ע"א יולדות מלורע נזיר. על קושיות הגמ' אימא ולא מלאתי בשום סימן מלת וכו' כ"א פה ואם לפי שחסר מלת טמא הא גם לקמן דף ל"ז נזיר הוא נזיר טמא ויש למחוק מלת וכו'.

ל ע"ב סימן סניגרון בור גזלת מרמה. ד' דינים של ת"ר ויש בו מוסר דרך של עמי הארץ לפרש לאו דלא תגזול רק בלוקחי מחבירו בחוזק יד אבל לא מה שלוקח בערמה ומרמה דבר שאין שלו באמרו כל יגיעי לא ימלא לי עון וכבר אמרו חז"ל רוב בגזל ובאמת תחלת דינו של אדם נשאת ונתת באמונה אשר לזאת אמר בעל המסמן סניגרון בור גזלת מרמה כי לבור זה ע"ה סניגרון גזלת מרמה פי' מורה התיר בגזלת מרמה ואמר שהוא מותר עד"ז לגזול.

לא ע"א סימן תלתא תלמיד ותלת בעלי חוב קמרטוט שומע ומטעים המכין תלתא ותלת אין מהעניינים המובאים בגמ' וכונת בעל המסמן תלתא תלמיד פי' ג' דינים המובאים תחלה הם מן תלמוד ותלת בעלי חוב פי' ג' אח"ז כוללים עניני דב"א ואח"כ הדין קמרטוט, שומע ומטעים וגם פה דרך מיוחד לבעל המסמן.

לה ע"ב אברהם דלטיא לכבות בגבעת בנימין שלמה דכיאל סימן. ענין שמות הקודש.

לז ע"א סימן חובא כותות דבעל הבית חומר בזירא. הדינים שנאמרו ב"ה ת"ש.

מא ע"ב סימן ראובן ושמעון דתנו הלכתא יופי ופרע פלוני ופלוני עפלי סטראי בהימנותא בבי תרי המעשים שבאים אח"ז.

מכות

י ע"א סימן אשי ללמוד רבינא ללמד דברי ר"א כל האוהב ללמוד ורבינא כל האוהב ללמד ועיין רמ"י שם.

יא ע"א סימני רבנן מהמני וספרי. הרואה יבין כי סובב על הפלוגתא דר"י עם רבנן ר' נחמי' ור"מ אם גם לבעל המסמן שבה מיוחדת שנתן פה סימן גם ידוע כללי המפורשים על המקומות שנאמר סתם חד אמר אי הוא הראשון או האחרון בפרט איך במלת מהימני נכלל נחמי אשר נ"ל שיש כאן טעות וגם מלת סימני ביו"ד אשר לא נמצא בשום מקום בלשון רבים רק במספר יחיד סימן ואפשר לפי שרליף גם פה דבר מוקשר לומר לכו שסימני דרבנן פירוש המעלות של ת"ח מהמני וספרי אשר יש לבאר כמובן על כמה דרכים לכן שנה בעל המסמן את דרכו וטעמו.

טז ע"א סימן גזל מסכין ופיאה. קושי' הגמ' והא איכא.

יח ע"ב סימן כוהא. לא בעל המסמן מכון לזכר הדין של רגא"ר כהן שאכל מחטאת ואשם לפני זריקה כ"א לזכור שמתחלה שנו בשמו כהן חייב מן הפסוק ואכלו ואח"כ בשהקשה רבא מן הפסוק וכל בהמה באו לזאת כי אתמר תחת כהן חייב זר פטור אשר על זה הוראת הסימן כהן וזר אכל ואפשר שמלת ו' על הפסוק ואכלו שכהן חייב וזר פטור או על הפסוק וכל בהמה שהקשה רבא.

כב ע"א סימן שובאי שכ"ז. שמות חכמים המוקשים ולחשוב נמי הושעיא חנינא. אבוה אביי אשי' רבינא זעירא.

כד סימן דמ"ש ינ"ק ס"ק. ד'וד מזמור ישעיהו מיכה ק' טעות ואם ואם היה כתוב פה אות נ"ל אחת מאותיות ישעיהו וסובב על מה באומר חזר ישעיהו והעמידן על שתים עמוס' חבקוק'.

זבחים

ה ע"ב סימן הגש בשר. שמות החכמים יתבי רב הונא ורב נחמן ויתיב רב ששת גביהו אשר לפ"ז הג' טעות ונ"ל נון שסובב על רב נחמן, גם שם באותו עמוד יתבי ר' נחמן ורב ששת ויתיב ר' אדא בר מתנא גביהו אשר לפ"ז הבית במלת בשר הוא טעות ונ"ל נו"ן ר' נחמן ר' ששת וגם הרי"ש הוא טעות ונ"ל דלי"ת כי סובב על רב אדא בר מתנא אשר לפ"ז נ"ל הנ"ש נש"ר.

ז ע"ב חטאת על מי מכפר עולה לאחר דורון סימן. כמו בכ"מ הסימן מוקדם להענינים גם כאן להקדים הסימן בדף ז' ע"א קודם

הדינים של רבא, כי ג' מלות הראשונות חטאת על מי סובבות על ג' דינים הראשונים ומלות האחרות על שאר דינים.

ח ע"ב שלו קבאילן ממהר בלא בא סימן. שמות החכמים: אמר אבוה דש'מואל. אמר אי'לא אמר ר' יוחנן לזבח, ואות וי"ו דוחק שהכוונה על התי' אי הוי כתיב לשלמים וזבח בוי"ו ול"ל במקום וי"ו מן יוחנן או כו"ן שדרך בעל המסמן לכון על השם יוחנן אשר בשמו אמר ר' אילא, מתקיף לה ר' יעק'ב ב'ר ישמעאל בכללי ופרטי, אמר רב א'בין דוחין קדשים הנאכלים ר' י'וסי ברבי אבין אמר דוחין קדשים קלים ר' יצ'חק ב"ר סבריו אימא שחטיה לשם מעשר, מר זוטרא ברי דר' נחמן שדרכו גם להביא האב במקום בן או שהכו"ן טעות ול"ל זי"ן במקום כו"ן וסובב על מר זוטרא אבל עד"ז יחסר אות מ"ס בסמוך לכן הנכון יותר שהוא וי"ו והוא אות האחרון מן סבריו אב של ר' יצחק ועל דרך זר לקח בסימן אב ובן מר זוטרא ברי דר' נחמן, מתקיף לה ר' ייאי'ר ברי דר' ה'לל וממאי דבמותר וגם כאן מסמן על האב ובן אמר ר'בא אמר קרא מתקיף לה ר' אב'ין בכל. הלדי"ק בטעות ול"ל מ"ס וסובב על רב מ'כי הכי כמי מן להוציא ר' חנ'א בגדתאה, אי רב'ה בר א'בוה ג"כ מסמן על האב ובן כ"ל אם גם הוא דוחק.

טז ע"ב ולא הותר ולא תותר אכילות ומומאה מומאה יחיד ויחיד לצבור סימן גם כאן מקום הסימן להקדים לפני הקושיות של רבא בר אהילאי כמו בכ"מ קודם הענינים.

מט ע"ב הקים וגזירה שוה קל וחומר סימן. על הנאמר בסמוך הקים אין חוזר ומלמד מהקים. מה שילמד מג"ש. חוזר וללמד מקו ואופן לימודיהן עד דף כ"א.

סט ע"א קן חפן סימן ראשי וסופי המלות ק'דשים בחוץ' א'ולין בפ'נים וחוץ' ועיין בהגהות לש"ס בשס בעל ל"ק ויש כאן מוסר כי קן לכל חפן.

מנחות

ב ע"ב סימן עולה מלק ומיצה חטאת העוף קדשי קדשים קדשים קלים כון על הקושיות שם ולקח מכל קושי' ב' תיבות וכפל

מלת עולה על עולה מלק ועל עולה שמילה דמה ועל שאר העניינים שהקשה עוד שם לא לקח מלות בהסימן.

ה ע"ב סימן רקיח מר אדא לשישיה סימן זה צריך פי' לפי הנראה קובב גם כאן על שמות חכמים המתרצים את הקושי' מה אם חשבת אשר עד"ז ר' ר"ב שאמר מה"ע תוכיח ק' ריש לקיש מפעם הקטרת ולפ"ז על מה כוונו האותיות י"ח ודוחק כי ק' סובב על ר' עקיבא דאמר ספיקין אסורין, י' על רב אשי, ח' על רב אחא שאמר נר"ע כמי לפריך בפרט שתחסר המלה בסימן על ריש לקיש, גם דוחק שמלת רקיח הוא טעות ול"ל תוכיח ומקום הסימן לפני התירוץ מר ברי דרבינא אשר מלת מר על מר ברי דרבינא, אדא על התי' של רב אדא בר אבא לשישיה אשר צ"ל שישא על רב שישא ברי דרב אידי, או שי הראשון על רב שישא שי השני על רב אשי שאמר משום דאיכא למימר מעיקרא דדיכא פרכא ותחת ה' במלת לשישיה צ"ל א' וסובב על רב אחא על כל פנים צריך סימן הזה פי' ותיקון.

יט ע"א סימן נתן יקמל. עניני הקושיות כ"זיר ת'ודה מל'ורע י"והכ ק'רבנות מ'נחה נ'חס הפנים.

כ ע"א אשבן טמא סימן. א'חרים א'ש'ים ב'חוץ כ'ותר ע'ומאה מ'עילה. ועל האל"ף עיין שם בתוס' בשם הר"ת ומה שכתבתי בהקדמה.

מב ע"ב סימן כגשם ג'ילא ש'בלילתא מ' רגלים וכף אות הראשון אין אין שייכות בענין והוא רק לשון הכתוב ויבא כגשם לנו (הושע ו' ג').

נה ע"ב נחשון ושחט עוף בפסח סימן. הדרשות מאותו.

סה ע"ב של ר' אליעזר קופר ר' יהושע מוכה ר' ישמעאל מעומר רבי יהודה למטה סימן. הדרשות שם.

סח ע"ב סדר הנלא גל פיל סימן צ"ל הנלה גללי וסובב על האיבעיות של רמי ברחמא ואם גם בתוכם איבעי מרבא ולבסוף עוד ומשאר אמוראים לא נחית אלא לסמן האיבעיות של רמב"ח.

פ ע"ב סימן למורים מדת עלה שים שכן דדמ"ח דאי חלם מותר תמורה בחוץ חזקיה הפרים חטאת לאחר יותר עיין הקדמה כי רק באיזה סימנים העיר בעל הגהות לש"ק אשר בתוכם במקום הזה עיין בלד הש"ק ולדעתי לפי שכתבתי שלפעמים סימן מורכב משמות החכמים וגם מתוכן דבריהם אשר עד"ז

יש כאן ערבוב והיפוך המלות משגיאות המדפיס ובעל המסמן כיון על הקושיות שיש א) למדין לפני רבי וליתא לאם וליתא אי הך. ב) וליתא בהמה ולאם וליתא אי הך ג) אמר רב לוי לרבי וליתא בהמה ולאם ד) יתיב ר' יצחק ה) רב עילא אלם וכו' אם איתא לדרב יוחנן ו) מתקיף רב שישא אם איתא לדחזקיה ז) אמר רב אשי לרב כהנא אם איתא לדרב יוחנן ח) רבינא איקלע למדהוריא וליתי בהמה ומעתה על חכמים אלו ותוכן דבריהם סובב הסימן למורין נ"ל למדין. מ ד ת תוכן הקושי' ליתי לאם ליתי בהמה ולאם ובראשי א'י ד'קיימי ת'ודה והמ"ס על הקושי' אי דקיימי תמ'ורה רק להמנעת ב' אותיות ת"ו דומות לקח המ"ס מן תמורה או שהוא סוף האות מן לאם' עלה אלם חוץ ג' מלות אלו בהסימן שייכות יחד וסובבות על המאמר ר' ע'ילא א'לם ויתבי וקאמרי אם איתא לדר"י דאמר א'ון וכו' ומלת על על השם ע י ל א וכן על הפעל ע ל לגביה. שיש חזקיה שייכים יחד וסובבים על מתקיף רב ש'ישא אם איתא לדחזק'יה שכן כון על ר' יצחק בר ש'מואל בר מרתא קמי' דרב נחמן אשר הסי"ן על שמואל ובמקום הבי"ת צ"ל מ"ם וסובב על מ'רתא והנו"ן הוא מן נ'חמן ואו דהבי"ת שייך לקמן למלת דאי אשר צ"ל בדאי פי' ב'ריה דרב א י ד י או שסובב על מה דאמר רב אשי לרב כהנא אם איתא לדרב נחמן אשר השי"ן של רב אש'י ר' כ'הנא ור' נחמן אשר עד"ז לכוון שכן דדמ"א דאי סובבים על הך דיתיב ר' יצחק ויש כאן טעות וצ"ל כמו לעיל ולעשות שינוי לקח האותיות כפשוטו ד'קיימי ת'מורה ד'קיימי ת'ודה וצ"ל דמלת מדת אשר לקח כאן הדלי"ת מן תוד'ה ובמקום דאי נ"ל ואי בוי"ו ובני הבא' המפואר מו"ה נחום נ"י אמר דצ"ל לחמה ואי אשר הוא לשון הגמ' לחמה ואי ובשביל שלקח לעיל רק ראשי התיבות נקט כאן המלות שלמות. א ל ם בארתי. מותר תמורה על הך דקאמר רבי ללוי מותר דתודה ותמורה וכי מפרישין חלה למותרות. בחוץ פירשתי וגם חזקיה. הפרש חטאת על הך דקאמר רב אשי לרב כהנא אם איתא ה פ ר ש ח ט א ת לאחר יותר או כמ"ש המגיה לש"ס והנכון שכון על מה

שהקשה ליתי בהמה אחריתי וכו' ואידך לסוי ומשני הגמ' התורה אומרה אסר לא תדור ומלת יותר מן האותיות של הפסוק תדור אסר תחת היו"ד ד' ומלת לאחר הוא קושית הגמ' תהוי לאחריות ומלת יותר אסר כמו שאמרנו תדור הוא תי' הגמ' ועל כל פנים סימן הזה מן הקשים נצדיקה וצריך תיקון וביאור.

פז ע"ב סימן חלי חביתי שלאן. ג' עניניס אסר בעי רמי בר חמא מר' חסדא.

צט ע"א סימן בעל קרח ושכח ומאמרים של ריש לקיש ויש בסימן זה תוכחה ע"י ביטול תורה קרח אח"כ ילבסוף שכח.

קז ע"א סימן יחיד בגלל לבונה בלג ומקמן אופני הספיקות.

שם ע"ב סימן עלים זהב יין עולה תודה שור עיין הקדמה כי רק פה מלאתי סימן למשנה ולא בשום משנה אחרת בש"ס ובעל המגיה לש"ס כתב סימן לראש המשניות אסר בכולן הרי עלי, ולפי מה שכתבתי בחיבור מבוא המשנה הטעם על המשניות אסר לפעמים ארוכות ולפעמים קצרות וגם שבמשניות אסר לפנינו בש"ס בבלי אין כן בש"ס ירושלמי וגם לפעמים שונות כמו בסדרי משניות עם הברטנורה ובפי' המשניות להרמב"ם אסר עד"ז היתה כאן רק משנה אחת אסר בה היו כל דינים אלו באומר הרי עלי אסר עד"ז אין להקשות למה לא נתן הסימן מיד במשנה הראשונה שמתחלת ג"כ בהרי עלי עשרון.

שם סימן קמץ ש"ע לדעתי במקום המ"ס במלת הסימן קמץ ל"ל כ"ז אסר בנקל ב' אותיות אלו מחוברות ע"י טעות המדפיסים לאות מ' וסימן הזה סובב על שמות המתרלים חזק'יה יוח'נן ז'עירי פ'דא ש'מואל אושע'יא אסר לפ"ז ל"ל ק נ ז פ ש ע בסימן ולולא כן בכל הדחוקים שבסימן זה יהיה ראשי תיבות ותוכן תירוציהם יחסר עכ"פ אות אחת מהסימן.

בכורות

ל ע"ב סימן חבר תלמיד תכלת מכס חזר גבאי בעלמו עניני דתנו רבנן.

חולין

ד ע"א סימן מכנים איזמל בזכרים. עיין תוס' שם ד"ה מכנים ומש"כ בהקדמה.

ה ע"ב סימן נקלף שמות חכמים יוחנן יעק'ב ל'וי בר קפ'רא כי דוחק לומר שסובב על ד' מקומות במס' חולין שמלאכו בר קפרא, פה, דף כ"ו תני בר קפרא, מ"א מוח ל"א כל איסורי! שבתורה במאה אמר לפ"ז נ' נ'מנו, ק' כל איסורין שבתורה במאה ולקח הסכום מאה באות ק' כמו שמלאכו תחת השיעורין מאה ששים גם באותיות ק' ס', ל' הטיל בעוף לעוף. פ' מוח אמר שם פולין מלבד שצריך עד"ז נקלף נראה יותר שסובב על שמות החכמים.

יא ע"א סימן זמן שבא מכנש. ראשי תיבות מן החכמים שהוכיחו רוב מן התורה אלעז'ר מ'ר ברי דרבינא ר' נ'חמן רב ש'שת ברי דרב אידי. רב'ה בר רב שילא ר' אח'א בר יעקב ר' מ'רי ר' כ'הנא רבינ'א רב אשי וגם בסימן הזה יש קלת רמז סוף הכבוד לבא.

יט ע"ב סימן כבד. רבי אב'א ר' כ'הנא ר' יהודה אמר לפ"ז ל"ל בכ"ד בי"ת כ"ף דלי"ת.

כז ע"א כמ"ש סימן. רב כ'הנא ר' יימר ר' ישמעאל שהביאו פסוקים על שחיטה מן הלואר. ולא הביא אות על ר' חייא שאמר שמ"ה מן וערכו וכן דרשות אחרות.

שם ע"ב סימן נתנבל דם בשליקה. מלות הענינים מן הקושיות על הדין דאין שחיטה לעוף מה"ת.

כח סימן שחט חלאין גרגרת פגימה דחטאת העוף. הדינים שמובאים שם בת"ש.

שם ע"ב סימן חלי קטינא גרגרת פגימה. ג' מלות מהענינים בת"ש וקטינא שם החכם שאמר ת"ש והניח מלת הענין ולקח שם המקשן.

כט ע"א הכש פסח סימן. ראשי תיבות של בעלי המתרלים ר' הושעי' ר' כ'הנא ר' ש'ימי בר אשי ר' פ'פא ר' אש'י אמר לריך פירוש

על מה סובב האות האחרון ח׳ בסימן. ולפי הנראה סובב על ר׳ שמעון בן לקיש שסובר רישא בחולין וסיפא בקדשים ולפי שהביא מקודם אות ש״ן על רב אשי לכן לא נקח כאן הש״ן מן ר׳ שמעון ומביא החית ממלת קרלו ומירק אחר או צ״ל תי״ו במקום חי״ת וסובב על מלת תמיד שם אשר עד״ז היה סימן מורכב. ואפשר לפי דרך בעל המסמן להביא האב במקום בן השייך בפרט כאן לפי שלקח הש״ן מן רב אשי צ״ל לפ״ז במקום חי״ת למ״ד או קו״ף שדרכו להביא מן לקיש ודוחק שהחי״ת סובב על חולין ברישא.

מ ע״ב כנען סימן. רב נחמן ר׳ עמרם רב יצחק.

מג הלכות חבר כזית מרה וקורקבן סימן. ענינים של ריב״י אמר ר׳ יוחנן.

שם ע״ב דרס חתיכות בסכין נמאה סימן. עניני הקושיות על עולא.

מו ע״ב אהינא סומקא דיבם גילדי סימן. הדינים של רבא ומטעם שרבינא חולק על רבא שמחלק בין האדימה מקלתה לכולה ובפרט שהדין אדום בריאה כבר נתחדש מר׳ נתן עיי״ש בתוס׳ וראשונים לכן לא מרמז בעל המסמן על הך דין המוקדם ראיה שהאדימה והא דלא ימרמז גם על השאר דינים של רבא בדיני ריאה שלא היה בהם מקום לטעות ושכחה.

קב ע״א סימן שמואל שילא שיזי. לפי דרך בעל המסמן לפעמים להביא האב במקום בן ובפרט כאן שהאבות רבה דומין וגם שם רבא יש לטעות עם רבה.

קיג ע״א סימן בשרא דמנח כפקותא. ג דינים של שמואל: אין הבשר יוצא. אין מניחין בשר מליח. השובר מפרקתה אשר צ״ל במקום כפקותא מפרקתה כי דוחק לומר שכונת כפקותא שנפיק דם ויוצא אח״כ ע״י מלח אשר הוא נגד האיבעי׳ של הגמ׳ או דילמא לדידי כמי אסור אשר כן הוא לפסק הלכה לכן יש לתקן כמו שאמרנו.

קיד ע״ב סימן בבת חורש יכלאי זרעים אותו יאת בנו ושילוח הקן. עניני קושי׳ הגמ׳ ול״ל חורש ברי״ש.

במסכת ער כין ותמורה לא נמצא סימן.

כריתות

כו ע"א סימן יולדות מצורע נזיר סוטה בעגלה. תוכן הקושיות שם דתהוי יו"הכ מכפר.

שם סימן גגג שסלן עיין רש"י שימן שמותם עיין ערוכין ע"ז לשה"ר שפיכות דמים שבועת שוא גלוי עריות גסות הרוח גזל צרות עין ואם גם דרך בעל המסמן באותיות דומות לקחת אות אחר מהמלה בסימן כאן יוצא מדרכו ולפי סדר המלות גם האותיות צריכות מהופך בסימן.

במסכת מעילה ותמיד לא נמצא סימן.

נדה

ג ע"ב שולים בדוקין מכוסין בזוית סימן. מקומות שב"ש וב"ה מודים ופליגי חזקיה ור' יוחנן.

סו ע"א תבעוה כתר בחמין לטבול במים ע"ג כמל סימן. מלות הדינים שאמר רבא שם ועל הך דקאמר אמימר בשם רבא לא תחוף אלא בחמין ועל הדין שאמר ר' שמואל בר' יצחק חוץ מכמל עיין תוס' ד"ה אשה בשם הר"ת. ולפי הגמ' להקדים בסימן קמטיה ואח"כ לטבול ועיין בה"ג דף ס"ד ע"ב תבעו כתר וחמין למדה לטבול על גבי כלים סימן.

תיקונים והשמטות

צד 1 שורה 8 תחת פ ר ט קרא ב פ ר ט.
„ — „ 9 „ ק"ו „ כ"ו
„ 3 „ 2 „ Pecuna „ Pecunia
„ 5 „ 30 „ הוצא „ הוצאו
„ 6 „ 17 „ שפרי „ ספרי
„ — בהגהה 7 „ דכא „ דלא
„ 7 שורה 32 אחר מלת י"ב) יש להוסיף: „ועיין ירושלמי שקלים פ"ד ה"ב מגיהי ספר העזרה שהיו נוטלין שכרם מתרומת הלשכה וכן במשנה מ"ק פ"ג אין מגיהין אפי' בספר העזרה וברש"י וירושלמי סנהדרין פ"ב כותב לו ס"ת ומגיהין אותו מס"ת של כהנים כי באורך הזמן נפלו גם בו טעיות ופי' מגיהין מתקנין כיון שהוגה כבר ורק תיקון צריך."

צד 8 שורה 25 תחת ר"ה קרא י"ה
„ 9 „ 1 „ מהרך „ מהרין
„ 10 „ 18 אחר מלת אמכתא יש להוסיף: „רק באיזה מקומות ע"ד שכתבנו והערו ע"ז המפורשים לרוב, ולפעמים גם מפורשי הש"ס לא ירדו לכוונת הגה' בענין דרשות מפסוקים, עיין ירושלמי פסחים פ"ד על המשנה הל' ו' הלילה (ליל י"ד ניסן לענין עשיית מלאכה) ב"ש אוסרין וכו' הא יום אסיר רבי אלעזר בשם רבי הושעיה יום פסח היא לד' ע"כ. וכתב המפרש דכתיב זבח פסח הוא לה' וקרא יתירא היא אלא לומר לך יום שאתה זובח הוא יהיה לד' והיינו כולא יומא, אשר פי' זה דחוק כי בפסוק הזה לא נזכר מלת יום להוציא לילה, רק באמת כונת ירושלמי על הפסוק ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לד' פנחס כ"ח ט"ז אשר מפורש כי ביום י"ד פסח לד' פי' יום שאתה זובח הוא יהי לד' והיינו כולא יומא לענין עשיית מלאכה. וכן בבבלי פסחים קט"ז ע"א אמרו על הלל שהי' כורך וכו' שנאמר על מצות ומררים יאכלוהו אשר לפי הגיון בגד ש"ס במדבר ט ולא הביא הפסוק המוקדם שמות יב ח ומצות על מררים יאכלוהו, ואם גם שמצאנו לפעמים פסוק מאוחר תחת מוקדם עד"מ חולין קל"ט ע"ב מנא קן בראש וכו' והאדמה על ראשו אשר בגיון הש"ס שמואל ב ט"ו ולא מהפסוק המוקדם והאדמה על ראשו שמואל א' ד' יב' היא באמת ע"ד זרות ועיין נוב"י מה"ת א"ח תשובה פח, קלא, קלט. והנה ברמב"ם כתב מדלא כתיב יאכלו אותו, ואנא ידענא דאפשר קאי דכתב לעיל ויאכלו את הבשר שיגבואר דבאמת לפי דבריו סובב על הפסוק שמות י"ב אשר ראש הפסוק ויאכלו את הבשר משא"כ במדבר ט' אשר מלבד ימי מעוט בגיון הפסוק בש"ס יש הנוסחא מן ההגדה כן עשה הלל וכו' לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים תהיה מסובבת דל"ל ומצות על מררים יאכלוהו, רק באמת לענין הלומד יובן כי הנוסחא נכונה וגם ציון הפסוק בש"ס מוב ומן הפסוק על מצות

ומררים במדבר ט נראה ללמד הלכה זאת יותר כמו מן הפסוק שמות יב וכן משמעות כל המפורשים ודברי רשב"ם צ"ע ועיין פסחים ק"כ אמר רבא וכו' מ"ש מרור דכתיב על מצות אשר ג"כ מן הפסוק במדבר ט ועיין רא"ש, וברב אלפס דפוס פ"ב הפסוק ומצת על מרורים מן הפסוק שמות יב. וכן במ"ש זבחים ל"ו ע"א מ"ט דר"י אמר ר' אליעזר תרי קראי כתיבי בנותר כתוב אחד לא תותירו ממנו עד בקר וכתוב אחד אומר לא יניח עיי"ש ברש"י חד בפסח וחד בתודה, ובתוס' שם האיך ילפינן שאר נותר מפסח אשר באמת הך פסוק לא תותירו ממנו עד בוקר ג"כ בזבח פ' אמור כב ל ורק בטעות נרשם בש"ס שמות יב' הסובב על פסח וצ"ל ויקרא כ"ב וע"ז לנכון מה שאמרו שם ליתא קרא לא תותירו מאי לא יניח, וכן הוא ברמב"ם בפי"ח מה פסולי המוקדשין הלכה ט' אסור להותיר מבשר הקדשים לאחר זמן אכילתן שנאמר בקרבן תודה לא תותירו ממנו עד בקר וה"ה לשאר קדשים אשר המקור כמו שכתב הכ"מ בת"כ פ' לו. ולדעתי מש"כ שם הרמב"ם בהלכה ז והמותיר אין לוקה שהרי הכתוב נתקו לעשה שנאמר והנותר ממנו עד בקר באש תשרפו אשר לפי הכ"מ ומל"מ סובב על הפסוק פ' בא טעות כי איך ילפינן שאר נותר מן קרבן פסח כקושי' תוס' וצריך להגיה שנאמר והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף ויקרא ז' יז' וכן הוא ברמב"ם כ' יט מה' פסולי המוקדשין הלכה א הנותר מצות עשה לשורפו שנאמר והנותר מבשר הזבח ועיין סמ"ג וספר החינוך ואין להאריך:

צד	10	שורה	19	תחת	אדעתי	קרא	אדעתים
"	11	"	3	"	ערוך	"	ארוך
"	12	"	23	"	כמהסורה	"	כהמסורה
"	14	"	7	"	הלמידים	"	תלמידים
"	16	"	22	"	ומלאלה	"	ומלאכה